

Tezkire-i Buğra Hanî adlı eser bağlamında Üveysilerde Hac olgusu

Esra Doğan Turay¹

Özet

Orta Asya'da Farsça olarak kaleme alınan eserlerden biri Tezkire-i Meşayih-i Üveysiyye'dir. Bu eserin müellifi Ahmed b. Sa'deddin el-Özgeni Nemengani'dir. Üveysî sufilerine hasredilen bu eserde tarikat şeyhlerinin kısa hayat hikâyeleri efsanevi ve menkıbevi rivayetlerle ele alınır. Dönemin mübalağalı anlatımının yer aldığı eserin dili ise oldukça sadedir. Eserin yazım stilinden 17. asırda kaleme alındığı anlaşılr. Her bir tarikat büyüğünün evvela ismi, ardından lakabı ve kısa hayat hikâyesinin yer aldığı bölümlerde mezkûr kişilerin keramet ve ululuğundan bahsedilir. Bu büyüklerin hayatına dair kesitler sunulur. Üveysîlikle alakalı olarak yazılan eserler içinde önemli bir yere sahip olan bu kitapta yirmi yedi şeyhin yolculuğundan bahsedilir. Eserden tarikat büyüklerinin seyri sülûklerini tamamlamak için hacca gitmeye mecbur oldukları anlaşılr. Keşf denilen aydınlanmanın ancak bu topraklarda yaşandığından bahsedilir. Eserde şeyhlerin bu yolculuk esansında gösterdikleri kerametler ele alınır. Üveysî şeyhlerinin isimlerinin tarih sırasına göre zikredildiği bu eserde geniş bir hac coğrafyası karşımıza çıkar. Biz bu makale ile bu coğrafyaya göz atacak, Üveysîlerin hac güzergâhlarını öğrenecek, yollardaki uğrak noktalarını tespit edecek, tarikatın hacca dair orijinal görüş ve katkılarını inceleyeceğiz.

The phenomenon of Hajj among the Uwaysis in the context of the Tezkire-i Buğra Hanî

Abstract

One of the works written in Persian in Central Asia is Tezkire-i Meşayih-i Üveysiyye. The author of this work is Ahmed b. Sa'deddin el-Özgeni Nemengani. Dedicated to the Üveysî Sufis, this work presents short biographies of the sheikhs of the order, accompanied by legendary and anecdotal accounts. The language of the work, which features exaggerated narratives typical of the period, is quite simple. The writing style of the work suggests that it was written in the 17th century. Each section begins with the name and nickname of a Sufi master, followed by a brief biography that recounts their miracles and greatness. The book presents snapshots from the lives of these great figures. This book, which holds an important place among works written on the Uwaysiyya Sufi order, recounts the journeys of sheikhs. The work reveals that the leaders of the order were obliged to go on the pilgrimage to complete their spiritual journey. It mentions that enlightenment, known as keşf, can only be experienced in these lands. The book discusses the miracles performed by the sheikhs during this journey. This work, which lists the names of the Uwaysi sheikhs in chronological order, presents a broad geography of pilgrimage. In this article, we will take a look at this geography, learn about the pilgrimage routes of the Uwaysis, identify the stopping points along the way, and examine the order's original views and contributions regarding the pilgrimage.

Article History

Received
2025-10-20
Accepted
2025-11-20

Anahtar Kelimeler

Hac, Mekke,
Veysel Karani, Bibi
Helvai, Üveysî
Menkıbeleri.

Keywords

Hajj, Mecca,
Veysel Karani, Bibi
Helvai Legends
of Üveysî.

¹Corresponding Author: Esra Doğan Turay, Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic History and Arts, Mardin Artuklu University, Mardin/Türkiye.

esra_dogan@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-2499-5239> <https://ror.org/0396cd675>

Giriş

Üveysîlik Müslüman Türk toplulukları içinde kabul gören bir tarikat olarak Veysel Karanî'den (ö.657) sonra kurulmuş ve zamanla gelişmiştir. Bu zat Türklerin İslamlaşma sürecinde etkin rol oynayan şahsiyetlerden biridir (Ocak, 1970, s. 92). Bu tarikatın tarihini anlatan birçok eser mevcuttur. Bunlardan biri de *Tezkire-i Buğra Hanî* adlı Farsça eserdir. Bu eser Üveysî sufilerine hasredilmiştir (Tezkire, 1998, ss. 1-577). *Tezkire-i Meşayih-i Üveysîyye* şeklinde de bilinmektedir. Müellifi Ahmed b. Sa'deddin el-Özgeni Nemengani'dir. Orta Asya'da kaleme alınmıştır. Eserin yazım stilinden 17. asırda kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Muhammed Geda b. Muhammed İbrahim tarafından Çağatay lehçesine çevrilmiş, Julian Baldick ve Devin DeWeese adlı araştırmacılar tarafından çalışılmıştır (Tosun, 2012, s. 15). Eser ilk defa Dr. Muhammed Münir Âlim tarafından tashih edilmiş, anonim bir eser olarak Pakistan'da başkent İslamabad'da Merkez-i Tahkikat-i Farsiy-i İran ve Pakistan adlı müessese tarafından edisyon kritik edilerek yayınlanmıştır. Kitabın el yazması Tahrir Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, No. 8936'da bulunmaktadır (Tosun, 2012, s. 400). Eser Özbekçe'ye çevrilmiş, bazı bölümleri ayrıca müstakil olarak tercüme edilmiştir (Herevî, 1380, s. 459; Alemdar, 2021, s. 60).

Kitabın yazarı genişçe yazdığı önsözünde bu eseri kendisine gelen bir ilham sebebi ile kaleme aldığını söyler. Ayrıca kendi zamanına kadar Üveysî yolu ile ilgili Farsça bir eser de kaleme alınmadığını ifade eder. Bu sebeple eserini tarikat büyüklerine, onların hayat hikâyeleri ve kerametlerine hasreder. Eserini Müslüman Türklerin ilk kurduğu devlet olan Karahanlı Devleti'nin unutulmaz padişahı Satuk Buğra Han Abdülkerim'e (920-955) ithaf eder. Satuk Buğra Han onun gözünde büyük bir Allah dostu, yanı zamanda bir Üveysî'dir (Tezkire, 1998, ss. 24-33).

Eserde geniş mukaddime ardından Üveysî şeyhlerinin evvela ismi, lakabı ve kısa hayat hikâyesi ardından keramet ve ululukları anlatılır. Şeyhlerin hayatlarından kesitler efsanevi ve menkıbevi rivayetlere sunulur. Eserde mübalağalı bir anlatım yer alsa da dilin sade olduğu görülür. Eserde bir mukaddime, üç maksat, kırk bab, otuz fasıl ve bir hatime bulunur. (Tezkire, 1998, s. 3).

1. Tezkire-i Buğra Hanî'de Üveysi Şeyhleri ve Hac

Tüm tasavvufi metinler gibi Tezkire-i Buğra Hanî'de kendine has terminoloji ile okunması gereken bir metindir. Eserin anlatımı sembolik ibareler ve kabullerle doludur. Metnin şifahi dili anlaşılmadan Üveysiliğin hac ibadetine bakışı anlaşılamaz. Eserden hareketle Üveysi şeyhlerini hacca yönelten sebepler incelendiğinde öncelikle Kâbe'nin onlar için büyük değişimlerin yaşandığı bir mekân olduğu görülür. Eserde Mekke ve Medine şehirleri Üveysi pirlerinin işaret ve beşaret olunduğu yerler olarak geçer. Hacca gitmek için yola çıkmaya dair görülen rüyalar delil sayılır ve tartışmasız uygulanır. Her şeyden öte hacca gitmek evliyalığın kaidesi sayılır. Öte yandan hac manevî haberlerin alınış yeri, kemale eriş noktası, seyri sülûkün maksadı, hırkanın giyildiği yer, icâzet alınan mukaddes bir mekân olarak kabul edilir. Burası Üveysi şeyhleri için çoğu kere kalan ömrün geçirileceği bir mükâfat yeri sayılır. Harameyn'e genellikle uzun uğraşlardan halas olanlar gelir. Burası ders okutulan, ilim tahsil edilen ve derviş yetiştirilen bir yerdir.

Eserde Üveysi şeyhlerinin tamamına yakınının ilahi bir işaret, ilham, çağrı ve gaybi bir emir olarak hacca gittiği görülür. Bu çağrılma şartının ise sadece Üveysilikte değil tüm tarikatlarda hacca gitmede bir esas ve delil olduğu bilinir (Turay, 2018, s. 245). Bu çağrı Üveysilikte genellikle kulağa gelen bir avaz, gaipen bir ses ve rüyalarla olur. Seslerin sahibi genellikle Allah, Hz. Muhammet, Veysel Karanî ya da Hızır aleyhi selam'dır. Üveysilikte hacca gidişte esas, hayatta olan anne babanın rızasını alarak yola çıkmaktır. Zira Veysel Karanî'nin annesine düşkünlüğü ve ona olan bağlılığı tarikatta mihver sayılır. Bu sebeple de hacca gidişte onun bu mirası titizlikle yerine getirilir. Bu sebeple şeyhlerin yaşlı anne babalarını sahipsiz bırakarak yola çıkmadıkları, onların nafakalarını temin ettikten ve rızalarını aldıktan sonra sefer ettikleri ya da ebeveynlerin vefatı sonrasında yola revan oldukları görülür (Tezkire, 1998, s. 308). Üveysilikte Haremeyn de yapılacak olan zâhiri ikamet esas sayılır. Şeyhlerin yaptığı hac, umre ve tavaf sayılarla verilir. Öte yandan tavaf hacda en önemli rûkûn olarak kabul edilir (Tezkire, 1998, s. 12, 26, 45, 34). Üveysi şeyhleri genellikle tavaf sonrasında gayptan gelen bir sesle yeni bir mertebe için müjdelendir (Tezkire, 1998, s. 308). Ayrıca eserde has tavaf olarak

geçen ve yalnızca Üveysi şeyhlerine mahsus olan bir tavaftan da bahsedilir. Bu tavafta şeyh Kâbe'yi tek başına dolandır ve böylece kutupluk mertebesine ulaşır.

Uzak coğrafyalardan gelen Üveysi şeyhleri için *carullah* yani Kâbe'de bir müddet ikamet ve Allah'a komuşu oluş oldukça önemsenir. Birçok Üveysi Şeyhi uzun yıllar burada ikamet eder. Kâbe içinin süpürülmesi olarak bilinen *ferraşlık* görevinin ise hepsine nasip olmadığı anlaşılr. Üveysi şeyhlerinin kutsal topraklarda gömülmeyi murat ettikleri, burada aldıkları işaretle memleketlerine dönmeye karar veridikleri, gayptan gelen emirler üzere derviş yetiştirdikleri anlaşılr. Eserde sıralanan birçok Üveysi şeyhi yola çıkarken yanına bir şey almaz, dönemin padişahının verdiği maddi yardıma iltifat etmez (Tezkire, 1998, s. 219). Buna karşın şeyhler yolculukta ummadıkları yerlerden yardım görür, kimseden bir şey istemez, aksine hacılara yol boyu ikramlarda bulunur.

Eserde Üveysi şeyhlerinin haccın zâhiri ve bâtını olarak iki yönü olduğunu, manevi olgunluk için fiili seyahatin de elzem olduğunu kabul ettikleri görülür. Bâtını hacı kendilerine mahsus bir seyahat olan ve anda seyahat etme olarak değerlendirilen tayy-i mekânla gerçekleştirirler. Bu eylemi dervişlerine de talim ettirirler. Tasavvufta genel bir terim olarak geçen tayy-i mekân ibaresi bu eserde tayy-i arz şeklinde kullanılır. Örneğin şeyhler namazın sünnetini Mekke'de, farzını ise vatanlarında kılar. Ayrıca memleketlerinde oldukları halde o yıl Kâbe'yi tavaf ederken görülürler. Kendilerinden su istendiği zaman zemzem kuyusundan su getirir, Kâbe'den ellerini uzatarak denizde girdaba yakalanan hacılara necat verirler. Şeyhlerin su üstünde yürümeleri, denizde tahta parçasına tutunarak bir yıl kalmaları, balığın karnında aylarca durmaları, asa ile denizi yarmaları gibi daha birçok keramet bu hac yolculuklar esnasında gerçekleştiği görülür. Üveysi büyükleri arasında bibi olarak ifade edilen hanım şeyhler bulunur. Bunlardan üçünün hacca gittiği görülür. Bunlar; Bibi Atabe, Bibi Helvayî ve Bibi Âlime'dir. Bibi Helvayî ve Bibi Âlime hacca mahremsiz olarak gider. Bibi Atabe ise babasının gözetiminde yolculuk yapar. Üçüde mücerrettir, yani hiç evlenmemiştir. Hac esnasında kerametlerine şahit olunan bu bibiler ibadet sonrasında ülkelerine dönerk birçok mürit yetiştirir. Bunlar içinde Bibi Atabe mukaddes topraklardan dönemeyerek Hira Mağarası yakınında ruhunu teslim eder.¹

Üveysi şeyhleri sefere sünnet üzere Peygamber günü başlar. Memleketlerinden kalabalıklar eşliğinde uğurlanır. Mekke ve Medine'ye girerken merasimlerle karşılanır. Harameyn halkı Üveysî şeyhlerine büyük ihtiram gösterir. Mekke ve Medine'de ölen şeyhler halkın omuzlarında taşınarak defnedilir. Bu şeyhlerin türbeleri zamanla ziyaret mahalline dönüştürülür. Eserde Üveysi şeyhlerinin hac kafilesi içinde yol alırken bazen emir-i haccın yakınlığında seyahat ettiği görülür. Fakat daha ziyabilinmek istemedikleri, bu yüzden de herhangi bir hacı gibi seyahat ettikleri anlaşılr. Üveysi şeyhleri bazen münferit bazen de kafileyle yol alır. Zaman zaman kafileden ayrılan şeyhlerin bir müddet sonra tekrar döndükleri görülür. Öte yandan yolculuğa kalabalık bir derviş grubuyla çıkan şeyhlerin sayısı az değildir. Kervanla hareket eden şeyhlerin varlığı Müslümanlara bereket ve kurtuluş getirir. Bazı yıllarda hacıların ibadetlerinin kabulü şeyhlerin duaları sayesinde olur (Tezkire, 1998, s. 210). Yolda hacıların sıkıntılarına çare bulan bu zatlar onları denizde Tufan'dan, yolda vahşi hayvan ve haramilerden kurtarır. Hacıları keramet göstererek menzile yetirir. Üveysi şeyhleri arasında hacılara yollarda ikramda bulunanlar olur. Hacılara dağıttıkları meyveler hiç bitmez (Tezkire, 1998, s. 130). Kurulan İbrahim sofraları kapanmak bilmez. El açıp dua etmesi istenen şeyhler gemiyi batmaktan kurtarır, kaybettikleri yolu kolayca bulur.

Eserde atmış dört Üveysi büyüğünün hayatına dair bilgi verilir. Bunlar arasında otuz şeyh hacca gitmiştir. Eserde şeyhlerin yol güzergâhlarına dair net bir bilgi verilmesede bazı ipuçlarından yola çıkarak hangi rotalardan Harameyn'e ulaştıklarına dair bazı tahminler yapmak mümkündür. Eser bağlamında bakıldığında ise şeyhlerin Maverâünnehr, Türkistan ve Amu Derya taraflarından gediği anlaşılr. Bu yolculuk sırasında Semerkant, Gocerat, Belh, Ferğana, Hocend, Hisar, Ferhar, Herat, Kazan, Kaşğar, Kedek, Almaatı, Urcend gibi şehirlere sefer eyledikleri görülür. Güzergâh olarak İstanbul, Şam, Kahire ve Bağdat yolunu kesin suretle kullandıkları, bu rotalar üzerindeki Kudüs, Necef ve Kerbela da bulundukları anlaşılr.

Yukardaki verilere dayanarak şeyhlerin Semerkand'dan Afganistan içlerine devam eden ve Mezar-ı Şerif, Kabil ve Peşaver mesiriyle Bombay'a ulaşan yolu kullanmış olmaları düşünülür. Bunu

¹ Üveysi Bibilerin hac seyahatleri önemine binaen farklı bir yayınlı akademi dünyasına tanıtılacaktır.

dışında Buhara tarikiyle Lahor'a giden ve buradan da Multan'dan geçerek Surat Limanı'na giden paralel bir güzergâhı da kullanmaları muhtemeldir. Eserde Hazar ve Karadeniz'in kuzeyinden Kırım'a giden ve buradan da İstanbul'a gelerek Osmanlı resmi hac kervanına katılan bir yolculuk olması kuvvetle muhtemeldir. (Turay, 2019, s. 111). Bu yolculuk Şeyh Yesir'e aittir (Tezkire, 1998, ss. 254-265).

Eserde şeyhlerin hac yolculuğu esnasında rotalarını Üveysilere has ziyategahlara çevirdiği anlaşılr. Şeylerin Semerkand'daki Kusem bin Abdullah'ın türbesini, Lübnan Dağlarına yakın olan ve Tell Kutbiyye olarak ifade edilen Veysel Karanî ve diğer kutupların mezar/makamlarını ziyarete özen gösterdiği, genelde ise bu mahallere gitmek için hac kafilesinden ayrıldıkları anlaşılr.

Makalenin bundan sonraki kısmı Üveysi şeyhlerinin hayat hikâyeleri içinde geçen mukaddes yolculukları ve Hameyn'de ikametlerine ait tercümelerdir.

2. Tezkire-i Buğra Hanî'de Üveysî Şeyhlerinin Hac Yolculukları

2.1. Şeyh Abdullah

Üveysilikte zâhiri bir pire ihtiyaç duyulmasa da Şeyh Abdullah, Veysel Karanî'nin işareti ile yolun piri seçilmiş, *Benden sonra yola Abdullah rehberlik edecek* sözü ile şeyh olmuştu. Bu söz kendisine verilen bir ruhsattı (Tezkire, 1998, s. 12). Veysel Karanî, Hicri 26. (Miladi 647) yılda vefat edince na'şî Hızır aleyhisselam'ın ibadetgâhına defn edilmişti.² Buraya Tell Kutbiyye deniliyordu. Defin işleminden üç gün sonra Veysel Karanî'nin pak ruhu Şeyh Abdullah'a şöyle demişti:

"Ey Abdullah, artık tavaf için Kâbe'ye gitmen gerekiyor."

Bu söz üzerine Şeyh Abdullah ruhsat alıp Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştı. Yolda bir sebepten kafileden ayrılmış, bir gün ve gece tek başına kalmıştı. Bu sırada kulağına bir ses gelmiş, bu ses ona şunu diyordu:

"Ey Abdullah, Allah'ın yarattıklarını seyreyle de kendinden geç."

Sesi duyunca cezbeye kapılmış, bir buçuk gün kendinde olmadan öylece kalmıştı. Akli başına geldiğinde bir daha aynı güzel tecrübeyi yaşamak, bu yüce hissi tekrar tatmak istemişti. Zira kulağına gelen sese mest olmuş, sesin aşkı ile yanıp tutuşmuştu. Mahzuz olan Şeyh bağı yanık, olur da yeniden bir ses duyar diye bir yıl burada eylemişti. Bir yıl sonra ise Allah'ın lütfu ve merhameti ile sesi yeniden duymuştu. Böylece artık yoluna devam edebilecekti. Fakat takat getirememişti. Tekrar bu saadete erişemem diye üç ay daha burada kalarak aynı sesi duymayı beklemişti. Umduğu sesi duymuş, fakat bu sefer ses ona:

"Ey Abdullah artık yola çık." diyordu.

Artık saadete erişemeyeceğini anlamıştı. Yola koyularak Mekke'ye ulaştı. Kâbe'yi beş şavtla tavaf etti. Burada kendisine şöyle denildi:

"Ey Abdullah, artık Mekke'de kalmalı ve Üveysi cemaatin şanslı yarenlerini terbiye etmelisin. Onlar senin sayende ebedi saadete erişecek ve gelişle şereflenecek."

Bu müjdeyi duyunca çok mutlu oldu ve canı gönülden Mekke'de kalmaya karar verdi. Sevinçten her günü şavtına üç şavt daha ekledi. Emri yerine getirmeğe çabaladı. Otuz üç yıl kaldığı Mekke'de ruhlar âleminde manevî olgunluğa erişen seksen peygamber misali seksen mürit terbiye etti. Onları kemale erdirdi (Tezkire, 1998, ss. 19-20).

2.2. Muizziddin Hüseyin

Herat şehrinde Muizziddin Hüseyin adında bir zat yaşardı. Şiir yazardı. Söz sanatlarında mahirdi. Zâhiri ilimlerde asrın nadir kişileri arasında sayılıyordu. Altı yüz talebe yetiştirmişti. Züht ve takvada misal gösterilirdi. Bu zatın Üveysiliğe yakınlığı vardı. Zamanla kendini bu yola adadı. Hazreti

² Veysel Karanî'nin ölüm tarihi genel tarih kitaplarında hicri 37, miladi 657 olarak geçerken bu eserde hicri 26 miladi 647 olarak zikredilmektedir.

Şeyh kaddesallâhü sırrahu'l-azîz³ onu bâtinen ve manen eğitmişti. Şeyhlik postuna oturduktan sonra bu yolda daha da ilerledi. Bakışları neye değse onu yeşertiyor, taş a değse taş altın oluyordu. Hep oruçlu geziyor, iftarda iki miskal yemekten fazla yemiyordu. Geceleri uyanık kalıyor, bin rekât namaz kılıyordu. Sabah namazının sünnetini Mekke'de, farzını kendi cemaati ile şehrinde eda ediyordu. Sabah namazından sonra zâhiri ilimlerle ilgili dersler veriyor, ardından da sufileriyle zaman geçiriyordu. Bir gün Şeyhinin mezarına gidip ziyaret etmek istedi. Acele ediyordu, sabredemiyordu. Yerinden hemen kalktı, yirmi dervişi ile birlikte yola düştü. Ne kadar hızlı hareket etse şeyhine özlemi o kadar artıyordu. Buna rağmen üç aya varabildi.⁴ Dördüncü ayda türbeye yetişti. Türbeye gelir gelmez şeyhinin mezarını tavaf için davrandı. O anda şeyh ona kabrinden şöyle seslendi:

"Ey Muizziddîn, edep odur ki önce Mekke'yi Muazzama'ya gidesin Kâbe'yi tavaf edesin, ondan sonra beni ziyaret edesin. Asıl kazanç budur."

Bunun üzerine Muizziddîn Hüseyin ona şöyle dedi:

"Ey pirim, benim asıl niyetim ihtiyacım olan kişiyi yani seni tavaf etmektir, Mekke'yi değil."

Bunun üzerine Şeyh şöyle dedi:

"Haklısın! İtikadına ve ihlasına rahmet olsun, Fakat Allah'ın evini ziyaret edersen zaten bu türbeyi de tavaf etmiş sayılacaksın, bunu bil!" (Tezkire, 1998, s. 26).

2.3. Hâce Ahmet Sabuni

Dimeşk'te Hâce Ahmet Sabuni derler bir kişi vardı (Tezkire, 1998, s. 30). Dimeşk'teki Sabun Hanı ondan sorulurdu. O kadar zengindi ki padişaha bile vergi verirdi. Bütün şehir onu sevip sayardı. Fakat zamanla kanaat getirmiş, neticesinde de yüce bir mertebeye erişmişti. Halk artık ona Şeyh Ahmet Sabuni demeye başlamıştı. Şeyhlik makamına ulaşması on sekiz yıl sürmüştü. On dokuzuncu yılda Mekke'ye sefer eyledi. Hakkın inayeti ile beş ayda Mekke'ye ulaştı. Tavafla müşerref oldu. Kâbe'yi tavaf esnasında kulağına bir ses geldi ve ona şöyle seslendi:

"Ey Hâce Ahmet, neden Allah'ın kullarının sana bağlanmasını kabul etmiyorsun"

Şeyh Ahmet: Üveysiliğin edep erkânından dışarı çıkmamak için dedi. İkinci bir ses daha geldi. Bu ses: Mürit edinmek tarikattan çıkmak değildir ki! Git ve onları kabul et!"

Şeyh bu sözün ardından kayboldu. Ertesi güne kadar kıble yönünde sırta kadem bastı. Sabah olmuştu. Oturduğu yerde bir ses daha işitti.

Bu ses ona şöyle seslendi:

"Arayan bulur."

Şeyh bu sözle kendine geldi ve mesajı hayra yordu. Nihayet umduğu haber geldi ve kendisine şöyle denildi:

"Ey Hâce Ahmet, artık dönebilirsin, ne istersen sana verildi."

Bunun üzerine şeyh memleketine döndü. On ay sonra sır âleminden kendisine kutbiyeti müjdesi verildi. Halvetine çekilerek ibadetle meşgul oldu (Tezkire, 1998, s. 34).

2.4. Şeyh Celîl Damğanî

Celîl Damğanî kaddesallâhü sırrahu'l-azîz tefsir ve hadis âlimiydi (Tezkire, 1998, s. 38). Kendisine allâme deniliyordu. Çok zengin ve güç sahibi bir aileden geliyordu. Kerametlerinden çokça

³ Burada bahsedilen şeyh Veysel Karanî olmalıdır.

⁴ Şeyhin Herat'ta olduğunu var sayarsak, buradan Lübnan Dağları'na yakın olan Tell Kutbiyye'ye üç ayda gittiği söylenebilir.

bahsedilir ve herkes tarafından sevilirdi. Bu zat Hicri 179. Yılda (Miladi 796) Damğan'da dünyaya gelmişti. Şeyh uzun bir ömür yaşamıştı. Bir gün Mekke'deydi. Kâbe'yi tavaf esnasında kendisine işaret olunmuş, beşarete ulaşmıştı. Gayptan gelen bir ses ona şöyle seslenmişti:

"Ey Cefîl, Damğan senin doğduğun yerdir ama Rum ahiret yerin olacaktır. Orada bulunacak, bir müddet sonra orada öleceksin, seni orada defnedecekler."

Şeyh Cefîl Damğanî, uzun bir hayat yaşadı ve Rum'da gömüldü (Tezkire, 1998, s. 43).

2.5. Nizâmeddîn Bezudî

Şeyh Nizâmeddîn Bezudî kaddesallâhü sırrahu'l-azîz edep ve fazilette kâmil bir insandı. Bâtını ve zâhiri ilimlerde asrın yegânesiydi (Tezkire, 1998, s. 46). Zengin ve hayırsever bir zattı. Baş kadılık yaptı (Tezkire, 1998, s. 55). Ömrünün sonlarına doğru Mekke'ye gitmek istedi. Yüz yirmi dervişleriyle Beytullah'a sefer eyledi. İki yıl yolda kaldı. Üçüncü yıl nihayet Mekke'ye ulaştı. Kâbe'nin yakınlığında iki gün kaldı. Üçüncü gün tavafa başladı. O yıl hacda yüz on dokuz bin hacı toplanmıştı. Hacc-ı Ekber ilan edilmişti. Şeyh diğer hacılar gibi tavaf etmiş, akşam tenhada kendi başına bir has tavaf daha yapmıştı. Bu sırada kendisine işaret verilmiş, beşaret nasip olmuştu. Gelen ses ona şöyle seslendi:

"Ey Nizâmeddîn, bir yıl Mekke'de, iki ay da Şam'da kal. Daha sonra sözleştiğimiz yere git!"

Bu çağrı üzerine şeyh bir yıl Mekke'de kalmıştı. Bir yılı tamamlamış, bir gün bile fazla oturmamıştı. Zira kendi değimi ile *derviş ibnu'l-vakt* idi. Şeyh dervişleriyle beraber yola koyulmuş, çağrıldığı yere Şam'a yönelmişti (Tezkire, 1998, s. 55).

2.6. Şeyh Bahaeddîn Kâzanî

Ümmetin ışığı, İslam dininin güneşi Şeyh Bahaeddîn kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Kâzanlıydı. Çok ahlaklıydı. İyi bir eğitim almasa da ahlaki konularda misal gösterilen bir zattı. Yumuşak huyluydu. Kimseyi incitmezdi, dervişti (Tezkire, 1998, s. 69). Bir gün mescitte oturken yanına bir zat geldi. Kendisine selam verdi ve şöyle hitap etti:

"Ey fukaraların babası!"

Hazret selamını aldı. Adam ona şöyle dedi:

"Ey Allah'ın görevlendirdiği zat, kalk! Zaman yok, bu fırsatı ganimet bil, yola düş, herkes yollarda. Bu zamana kadar müminlerin maslahatı için hiçbir yere gitmedin çok şükür. Fakat artık Mekke'yi-i Muazzama'ya gitme vaktin geldi. Orada olmalısın. Allah'a komşu olma zamanın geldi. Ömrünü orada hayır hasenatla geçirmen gerekir. Birçok devlet adamı senin gelişini bekliyor, mübarek ayağını oraya basmanı bekliyor."

Bunu duyar duymaz yerinden kalkan şeyh dervişlerine haber verdi ve onları da yanına alarak yola düştü. Göz açıp kapayınca kadar menzile ulaştı. Hazreti Veysel Karanî'ye niyazda bulundu. Mekke'ye vardı. Kâbe'yi görünce gönül gözü açıldı. Şeyh burada bu durumu açıklayan şu cümleyi şöyle söyledi:

"Allah'ın gözü ile gördüm."

Tavaf etti. Umre yaptı. Tavaf esnasında kendisine işaret olundu ve beşarete ulaştı. Kulağına gelen ses şöyle dedi:

"Ey Baheddîn hoş geldin, selamet getirdin. Beytulharem sendendir, onun ehli de sendendir"

Bu kavuşmadan son derece mutlu olan Şeyh şöyle dedi:

"Elhamdülillah ki hac ibadetini yapmaya müyesser oldum."

Yirmi yıl burada kalarak Mekke ehline tefsir ve hadis dersleri verdi. Ayrıca Üveysi dervişlerini eğitti. Zâhiri ilimlerde altı yüz talebe yetiştirdi. Mana ehli olan dokuz yüz dervişe el verdi, onları kemale erdirdi. Tüm bu zamanlarda halkın içinden biri gibi sade bir hayat yaşadı. Kutbiyet mertebesi hâsıl olunca başka bir hale büründü ve uzlete çekildi (Tezkire, 1998, s. 61).

2.7. Şeyh Bozorg Cemil

Hicaz'ın meliki, mecaz âlemin padişahıydı. Şeyh Bozorg Cemil'e *hokkabaz* denilirdi. Bunun sebebi mana âleminde kendisine hokkanın havale edilmesi idi. Gaybiyyet kararları onun ağzından çıktığı gibi yazılırdı. Manevi âlemde her ne zaman bir müşkül vaki olsa, hokkanın ağzını açar bir bakış atardı, işler anında çözülür, fetih nasip olurdu (Tezkire, 1998, s. 81). Bir gece kendisine müjdeli bir haber ulaştı. Gelen ses ona şöyle dedi:

"Ey Allâme, ne zamana kadar bu padişahlık oyunlarıyla oyalanacaksın, vakit doldu, bizi bulman gerekir!."

Şeyh bu sese sevindi, durumu anladı ve yola çıkmaya karar verdi. Zamanın padişahından izin istedi. Padişah ona şöyle dedi:

"Ey yüce zat, ben de seninle geleceğim"

Padişaha şöyle dedi:

"Ey melik, senin bu şehirde kalman ve Müslümanların yüreklerini fethetmen daha doğru olur."

Padişahı yumuşak sözlerle teskin etti. Ülkesinde kalıp insanlara yardım etmesini söyledi, vazifesini hatırlattı. Ardından Kâbe yolunu tuttu. Menzilleri bir bir katetti. Altı ay sonra Allah'ın inayeti ile Mekke'ye ulaştı. Kâbe'yi tavaf etti. Bu esnada bir ses daha işitti. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Allâme, bütün ömrünü farklı yerlerde geçirdin, artık kalan hayatını burada geçireceksin!."

Yüce zat şevke geldi, çok sevindi. Duyduğu sevinçten yetmiş şavt etti. Şeyh on beş yıl burada Beytullah'ta mücavir olarak yaşadı. Beşyüz kişinin manevi eğitimini üslendi. Onları kemale erdirdi. Şeyh Hazreti Musa'nın mutahhar ve mukaddes ruhundan besleniyor, Hz.Yusuf'un sırtında⁵ bulunuyordu. Nihayet şeyh kutbiyet mertebesine erdi. Bazıları onun Baki Kabirstanlığı'na defnedildiğini bazıları da kemiklerinin daha sonra buraya aktarıldığını rivayet eder (Tezkire, 1998, s. 73).

2.8. Hâce Ebu Nasr Sâmâni

Şeyhlerin şeyhi, Hâce Ebu Nasr Sâmâni fazilet ve edep adamıydı (Tezkire, 1998, s. 83). Belâgat bilirdi ve zâhiri ilimlerde cihanda benzeri olmayan bir kişiydi. Bâtini ilimlerde ise emsalı yoktu. İlk başlarda ticaretle uğraşıyordu. Fakat sonradan hayatı tamamen değişti (Tezkire, 1998, s. 88). Türkistan'dan gitmek istediğinde hazreti nebi aleyhisselamdan izin aldı. Kendisine Medine'de meskûn olması için ruhsat verildi. Sefere çıkmış, Mekke'ye gidiyordu. Manevi âlemde Üveysi şeyhleri kendisine yol gösteriyor, zâhiri âlemde yanında birçok şeyhle sefer eyliyordu. Bu şeyhler aynı zamanda Hâce Ebu Nasr Sâmâni'nin bâtınından istifade ediyorlardı.

2.9. Şeyh Abdulgaffar

Multan şehrinin azizi olan Şeyh Abdulgaffar kaddesallâhü sırrahu'l-azîz âlim bir zattı. (Tezkire, 1998, s. 123). Bir gün halvette oturmuşken kulağına bir ses geldi. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Abdulgaffar, evliyaların kaidesi şudur ki seyrüsülük sonunda hâsıl olan maksada kavuşsunlar. Beytullah'ta hazır bulunsunlar. Zira Mekke'ye gitmek demek unuttukları şeylerin/işlerin kendilerine hatırlatılması demektir. Ancak böyle her şey yerli yerine oturur."

Şeyh bir an durup düşündü ve şöyle dedi:

5 Sorumluluğu, manevi eğitimi.

"Nasıl oldu da ömrüm bitti, ama ben bir kere bile Allah'ın evini tavafa gitmedim."

Birden hızlıca yerinden kalktı ve yürümeye başladı. Yolda Allah'ım biz nefsimize zulüm ettik ayetini okuyordu. Çok sıkıntılar çekti. Meşakkat içinde Kâbe'ye ulaştı. Allah'ın evini tavaf etti. Burada on gün kaldı. On birinci gün kendisine işaret olundu, beşarete ulaştı. Gayptan gelen ses ona evine dönmesini emrediyordu. Memleketine döndü. Kendi halvethanesine kapandı ve ibadetle meşgul oldu. On ay halvette kaldıktan sonra hakkın rahmetine kavuştu (Tezkire, 1998, s. 128).

2.10. Şeyh Sadreddîn Bakkal

Çocukların hamisi, hayır hasenatta dengi olmayan Şeyh Sadreddîn Bakkal kaddesallâhü sırrahu'l-azîz çok yumuşak yürekli bir zattı. Ümmi idi. Yüreği gökyüzü kadar temizdi. Bir gün sokakta yanında bir adam peyda oldu. Bu adam ona şöyle dedi:

"Ey Sadreddîn, ne zamana kadar böyle sokak köşelerinde bakkalık yapacaksın? Bakkal odur ki Kâbe'yi Muazzama'da dükkan açsın, git ve orada işe başla, herkes bakkallık neymiş görsün!"

Bunu duyar duymaz yerinde kalktı, gerçek bir erkek gibi yola düştü. Kayıtsız şartsız bu söze teslim oldu. Şeyh Sadreddîn bakkal sepeti dışında yanına hiç bir şey almadı. Kafile çoktan yola çıkmıştı. Kendisinden on gün ilerdeydi. Kafileye ulaştınca hacılara katıldı. Her gün iki defa taşıdığı sepetten hacılara meyve ikram ediyordu. O yol şartlarında o kadar taze meyveleri nereden bulduğunu ise kimse bilmiyordu. Bu hizmet sıcakta yol alan hacılar için paha biçilmezdi. Kervan nihayet Mekke'ye ulaştı. Halk şeyhin hacılara dağıttığı meyvelere hayretle bakıyor, bu meyvelerin dünyada olmayacağına kanaat getiriyor, meyvelerin olsa olsa cennet bahçelerinde yetişebileceğini söylüyordu. Halk meyvelerin tadına bakmak istiyordu. Şeyh gelenlere meyvelerden ikram etti. Fakat meyveler hiç azalmadı. O yıl Hacc-ı ekber ilan edilmişti. Şeyh üç ay Mekke'de kaldı. Bu müddet zarfında günde iki defa halka meyve dağıttı. Meyveler hiç azalmadı. Geceleri Beyt'ul Harem'de ibadete dalan şeyh, sararmış benzi ile sürekli Allah'a niyazda bulunuyordu. Niyaz sonunda yerine ulaşmıştı. Üç ayın sonunda kendisine ruhsat verilmişti. Vatana dönme emri almıştı. Sevinçten sabahı beklemeyip gece yarısı yola revan oldu. Üç gün üç gece yol yürüdü. Hac kafilesine yetişti. Geçen seferki gibi hacılara hizmet ederek meyve dağıttı. Memleketine geri döndü. Bir gece sabaha karşı kendisine işaret olundu, beşaret geldi. Gaybi ses ona şöyle sesleniyordu:

"Ey Sadreddîn, yeniden bize doğru sefer eyle!"

Şeyh bir an bile tereddüt etmedi, yerinden kalktığı gibi yola düştü. Sepetini koluna takarak Mekke'ye ulaştı. Bir gün tek başına, tavaftan döndüğü sırada kendisine işaret geldi, beşaret ulaştı. Gaybi ses ona yine şöyle seslendi:

"Ey Sadrettin, yükünü yüklen, Gocerat şehrine git!"

Gocerat'a gitmek için olduğu yerde yön değiştirdi. Oraya giden hacılara katıldı. Yol boyu meyve dağıttı. Sepetinden meyve hiç eksik olmadı. Böyle böyle o şehirden bu şehire atmış yıl boyunca dolandı durdu. Hayatını hacılara meyve dağıtmakla geçirdi. Bu görevi bir saniye olsun bırakmadı.

Meyve dağıtmaktan ve günlerini yollarda geçirmekten o kadar yorulmuş ve takatsiz kalmıştı ki, benzi solmuş, menzil menzil yol almak onu yaşlandırmıştı. Bir gün yine mahzun bir şekilde oturmuştu. Yorgunluktan bitap düşmüş bir halde birden ağlamaya başladı. Allah'a yalvarıyor ve şöyle söylüyordu:

"Ey Allah'ım, bu zayıf kulunun günahı neydi ki beni bunca yıl oradan oraya atıp durdun, artık yola çıkmaya kuvvetim kalmadı, beni bu yükten kurtarsan ne güzel olur, ben de rahatlarım, son nefesimi rahat veririm."

Şeyhin bu duası üzerine gayptan ses geldi. Bu ses ona şöyle seslendi:

"Ey Sadreddîn, senin Allah'ın kullarına feyz ulaştırman gerekiyordu. Kastımız yolların meşakkatini çekmen değildi, hizmet etmendi, nasıl böyle söylersin!"

Bu sitemden sonra kendisine yine Medine'ye gitme emri verildi. Medine'ye ulaşmadan halka şeyhin haberi gelmişti. Halk çok mutlu olmuş, onu bir günlük yoldan karşılamıştı. Kendisine saygıda kusur edilmemişti. O günlerde bu yüce zat doksan yaşında idi. Yanında bir oğlu vardı. Adı Şeyh Muhammet Taceddîn idi. Babasının yanında seyrü sülükünü tamamlamış, çokça halvette kalmıştı. Şeyh onu iyi yetiştirmişti. Bir gün oğluna şöyle dedi:

"Ey oğlum, artık Medine halkına sen hizmet et, bende artık hizmet edecek takat kalmadı, bu görevi sana devrediyorum."

Oğlu bu görevi bütün yüreği ile kabul etti. Şeyh uzlete çekilmiş, ziki dünyasına gark olmuştu. Bir gün halvette oturduğu sırada kendisine işaret gelmiş, beşaret yetişmişti. Bu ses ona şöyle seslendi:

"Ey Sadeddîn, niçin halvete girdin, işsiz güçsüz orada oturma, kalk ve kullarıma hidayet yolunu göster! Allah'ın kullarını doğru yola çağır."

Yerinden doğrulan şeyh tekrar hizmete başladı. Bu müddet zarfında bin kişiyi daha eğitti. Zira o Hazreti İshak'ın pak ruhundan besleniyordu. Otuz yıl daha yaşadı. Ardından uzlete çekildi. Çok riyazet çekti. Hicri 570'de (Miladi 1175) vefat etti. Vefat ettiği gün Medine halkı karalar bağladı, cenaze namazına herkes katıldı. Medine'nin kuzey yönüne, Hazreti Nebi'nin yakınına defnedildi (Tezkire, 1998, s. 130).

2.12. Şeyh Muhammet Taceddîn

Medine'nin azizi Hazreti Şeyh Muhammet Taceddîn kaddesallâhü sırrahu'l-azîz babasının yanında manevi eğitimini tamamlamış, onun yerine posta oturmuştu. Medine ehline ders okuturdu. Kırk yıl boyunca bin evliya yetiştirmişti. Oğlu olmuyordu, bir oğlu olmasını çok arzuluyordu. Sonunda Abdurrahman adını verdiği bir oğlu oldu. Şeyh atmış beş yaşına gelene kadar Medine'de kaldı. Bir gün şeyh şöyle dedi:

"Asli vatanıma sefer eyleyeceğim, Medine halkına haber edin, meyyit namazımı kılınlar."

Bu sözünden kısa bir zaman sonra vefat etti. Medine halkı vasiyeti üzere namazını kıldı ve tabutunu omuzlar üzerinde taşıdılar (Tezkire, 1998, s. 134).

2.13. Şeyh Sadeddîn Demdar Bestamî

Şeyh Sadeddîn Demdar kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Bestam'da doğmuştu. Çiftçi bir ailenin çocuğu olarak zengin bir ağa ailesinde dünyaya gelmişti. Dindar idi. Bir gün gaipten bir ses işitti. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Sadeddîn kalk artık!"

Bu sesi duyar duymaz ayağa kalktı ve şöyle dedi:

"Ey Resulullah, cahilliğimi bağışla."

Peygamberi yakinen görmüştü. Peygamber onu kendi yolunda hizmete çağırdı. Allah'a şükr etti. Peygambere salavat gönderdi. Medine'ye gitmek için hazırlıklara başladı. Evden dışarıya baktığında beyaz bir devenin tek başına oturmuş onu beklediğini gördü. Deve yerinden doğrulmuş, sırtını işaret ederek binmesini istemişti. Şeyh devenin sırtına binmiş, gözlerini yummuştu. Bir saat geçmeden kendini Medine'de bulmuştu. Hemen yüzünü Hazreti Muhammed'in asitanesine sürdü. O anda ravzadan bir ses geldi. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Sadeddîn hoş geldin"

Hemen namaz kıldı. Yine bir ses geldi. Bu ses ona şöyle dedi:

"Şimdi de artık vatanına, postuna dön."

Peygamber'in bu emri üzerine hemen evinin olduğu cihete döndü. Yedi adım attı. Kendini memleketinde buldu. Yeniden eski işlerine döndü, ziraatle meşgul oldu. Otuz yıl geçti. Memleketinde hiç kimsenin ondan haberi olmamıştı. Halkın içinde kaybolmuştu. Geceleri basit bir kul gibi ibadetle meşgul oluyor, hiç uyumuyor, sabah vaktinde ise Mekke ve Medine'ye giderek bir gün Medine'de bir gün de Mekke'de namaz kılıyordu. Bazen sabah namazını Harameyn'de akşam namazını kendi evinde kılıyordu. Ardından da tarlasına gidip işlerine devam ediyordu (Tezkire, 1998, s. 163).

2.14. Şeyh Şihâbddîn Herevî

Şeyh Şihâbddîn kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Herat'ta yaşıyordu. Asıl soyu Araplara dayanıyordu. Sadattandı. Veysel Karanî gibi o da annesine bakmıştı. Vâlidesinin yanından bir gün olsun ayrılmamıştı. Bir gün annesine şöyle dedi:

"Anneciğim, ne zamana kadar beni himaye edeceksin, ömrün bitti, artık vakit geldi, sünnet olduğu üzere evlen, kendi hayatını kur, ceddinin geleneklerinde de bu var, ne zamana kadar böyle yalnız kalacaksın."

Annesinin tüm karşı çıkışlarına rağmen onu razı etti ve vâlidesini kendi eliyle evlendirdi. Ardından ondan şöyle izin istedi:

"Ey vâlidem, artık mutlusun, benim için dua et, başarabilirsem eğer Mekke'ye gitmek isterim. Ömrüm olursa on iki yıl orada kalacağım, sonra döneceğim. Beni bekle, bana dua et, sana tekrar kavuşayım."

Bu sözlerden sonra izin alarak yerinden yola hazırlandı. Hac kafilesine katıldı. Kafilede bin kişi vardı. Şam'a ulaştılar. Hacılar içinde bir adam vardı. Bu kişi Mekke Şerifi'nin hacıları korumak üzere görevlendirdiği askerlerden biri idi. Çok güçlüydü. Şeyhi önceden tanıyor, onun kafilede seyahat ettiğini biliyordu. Ona yanında yürümesini teklif etti. Şeyh'e şöyle dedi:

"Ey bu yolun yolcusu, ne olur bu yolda birlikte sefer eyleyelim, Allah'ın izni ile senin hizmetinde olayım."

Bu zat yol boyunca Şeyh'e birçok lütufta bulundu. Ona olağaüstü bir ihtiram gösterdi. Şeyh onun bu ilgi ve alakasından rahatsız değildi. Birlikte yol aldılar. Kafile denize ulaştı ve hacılar kıydan gemiye bindiler. Deryada on gün yol gittiler. Aniden karşılarına bir balina çıktı. Balina var gücü ile gemiyi sarsıyor, batırmak istiyordu. Yolcular Allah'a yalvarıp yakarmaya başladı. Yolcular arasında olan ve Hâce Ömer denilen bir kişi geldi ve Şeyh'in ayaklarına kapandı. Ona şöyle dedi:

"Ey Hûda dergâhına yakın kişi, Ey Allah'ın has bendesi, burası medet mahallidir, medet et! Müslümanlar gark olmak üzere, burada senin gibi biri varken nasıl olur da bu gemi batır! Müslümanların haline acımazmısın, Allah'a yalvarmaz mısın, bu biçarelerin hali ne olacaktır?."

Şeyh de ona şöyle cevap verdi:

"Ey Hâce Ömer, bu işi yalnız benim omuzlarıma yüklersen asla kabul etmem, kurtuluşu sadece bende ararsan bu olmaz. Sen de medet edeceksin."

Hâce Ömer ona şöyle dedi:

"Peki, ben de medet eyleyeceğim"

Böylece Şeyh Şihâbddîn yardım etmeyi kabul etti fakat yine tereddütleri vardı. Bu sefer Hâce Ömer ona şöyle dedi:

"Ey yüce kişi, sen atadan dededen velisin, senin nefesin kuvvetlidir, bânının kavidir, bu yardımı senden istemeyeceğim de kimden isteyeceğim."

Şeyh zaruret icabı geminin güvertesine geldi ve yüksek bir sesle şöyle seslendi:

"Ey balina, haddini bil, bizi yolumuzdan etme, kendine gel, yoksa bil ki ben Şihâbeddîn'im. Senin gibi yüz bin balınayı denizden çıkarır, bir nefeste yok ederim. Adın esamen okunmaz! Soyunuzdan eser kalmaz! Biliyorum ki sen bu yok olacak balinalar arasında olmak istemezsin, kendine gel, başımı belaya sokma."

Bu sözü işiten balina ferman almış gibi kafasını sudan çıkardı ve hal dili ile söze şöyle başladı:

"Ey Allah'ın aziz kıldığı yüce zat, beni mazur gör, senin bu yolcular içinde olduğunu bilmiyordum."

Sözünü bitirir bitirmez denize dalarak yoluna gitti. Böylece gemideki Müslümanlar boğulma tehlikesini atlattı. Ertesi gün yine denizde büyük bir yılan/ejderha peyda olmuştu. Öyle bir yıldı ki balina onun yanında yavrusu gibi kalıyordu. Yolcular hay huya düşmüş, yalvarıp yakarmaya başlamıştı. Bu büyük zat gemiden dışarı doğru kafasını uzattı. Baktı ki kocaman bir yılan. Yılan onu görmüştü. Hal dili ile şeyhe şöyle dedi:

"Ey Allah'ın aziz kıldığı muhterem, Ey son peygamber neslinden gelen yüce zat, işittim ki bir balina sana karşı edepsizlik eylemiş. Ben ona haddini bildirmek üzere memur oldum. Bana bunun için destur verildi."

Bunu duyan Şeyh şöyle dedi:

"Ey canavar, Allah sana fermanını zaten vermiş. O halde benden ne istiyorsun? Eğer benden destur istiyorsan buna hiç kalkışma, balina benden özür dileyip mahcubiyetini gösterdi, benim sözümü dinleyeceksen git, senden ne isteniyorsa onu yap."

Bunun üzerine yılan güverteden başını çekti ve engin sulara gömüldü. O günün ertesi sabahı yılan balinayla birlikte geldi. Yılan balinanın bedenine sarılmış, onu öldürmek üzereydi. Balina dile gelmişti, yüksek sesle şöyle dedi:

"Ey yeryüzünün azizi, bak gör, sana saygısızlığımın cezasını işte böyle çekiyorum, Hakk'ın dergâhına yakın olan senin gibi bir kula yaptığım hatanın cezasını böyle görüyorum."

Yılan balınayı kaldırıp bir çırpıda yuttu. Şeyh ne kadar yalvardıysa yılan balınayı bırakmadı. Ardından denize dalarak gözden kayboldu. Bir müddet sonra yılan yeniden peyda oldu. Feryat edip şeyhi şöyle çağırdı:

"Ey Allah'ın velisi, sana bir niyazım var."

Ulu zat güverteye geldi. Yılan şeyhi görünce şöyle dedi:

"Ey Allah'ın yüce kulu, balınayı başışlamamı istedin, ben de yapmadım. Bunun sebebi Allah katında günahkâr olmak istemememdim. Ama sonunda yine günahkâr oldum. Bu defa da senin nefesini kabul etmemiş oldum. Bin pişmanım. Şimdi katına geldim. Ne dersen kabul etmeye hazırım."

Bunu söyler söylemez balınayı ağzından kustu. Balina sapasağlamdı. Hemen suya dalarak gözden kayboldu. Yılan ise Şeyh'in yanına geldi ve şöyle dedi:

"Ey benim pişmanlığımı kabul eden yüce zat, ceddin hürmetine, bu rezilliğimi bağışla, Allah katında hatamın silinmesi için dua et."

Şeyh Şihâbddîn Allah'a dua etti. Allah ona muradını verdi. Yılan da yüreği rahatlamış olarak denizin karanlıklarına gömüldü.

Olaydan birkaç gün geçmiş hacılar karaya çıkmışlardır. Giderken yolu kaybetmişlerdi. İki gün aç susuz sahrada dolanıp durdular. Hâce Ömer Şeyh'e şöyle dedi:

"Ey yüce zat, Müslümanların burada susuzluktan ölmesi, hayvanların açlıktan kırılarak helak olması reva mıdır?"

Şeyh şöyle dedi:

"Ey Hâce, bu bizim işimiz değil, hikmeti ilahi, mecburuz, iki gün iki gece bu şekilde yolda kalmalıyız. İşin gerçeği şu idi ki; aç bilaç kaldığımız bu iki menzil, yıllardır bizi beklemekteydi. Allah'a dua ediyor ve evliyaullahtan birisi teşrif etsin de buraya ayak bassın diyorlardı. Hak teala bu iki menzilin duasını kabul etti. Senin kademini bu topraklar için şerifli kıldı, bu fakirin de burada olmasını istedi. Elhamdülillah iki menzil de muradına erdi."

Kafile yola devam etti. Birkaç gün daha gitti. Mamur bir beldeye geldiler.

Yolda Şeyh'ten sadır olan bu kerametler aslında o zamana mahsus değildi. Şeyh dokuz yaşından beri bu tür kerametler gösteriyordu. Mekke'ye ulaşan hacılar ibadetlerini yerine getirdi. Bu büyük zatın duası ile o yıl yetmiş bin kişinin hacı kabul oldu. Şeyh tavafını bitirmişti ki kulağına bir ses geldi. Bu ses ona seslendi ve şöyle dedi:

"Ey Şihâbeddîn, ibadet bitecek, hacılar dönecek ama sen kalacaksın, her ne kadar yaptığın tavaflar makbul ise de sana mahsus bir tavaf daha var, onu yapacaksın."

Bu çağrı üzerine şeyh bir gün daha orada kaldı. Kendisine mahsus tavafı yapacaktı. Bu tavaf; Kâbe'nin etrafında hiçbir insan yokken yapılacak bir dönüştü. Hiçbir boşluk bırakmadan yapılan bir tavaftı. Bu herkese nasip olmayan büyük bir nimetti. İbrahim Ethem kaddesallâhü sırrahu'l-azîz nasıl asrın evliyası ise şeyh de bu mahsus tavaf sayesinde asrın evliyası seçildi. Zira hacca gelmeden çok dua etmiş, kendisi gibi asi bir kula Allah'ın kerim sıfatı ile muamele etmesini, ona mahsus tavaf nasip etmesini çok dilemişti.

Bu arada bir olay yaşanmış, Şeyh has tavafı yapmak için gece yarısı kalkmış, Harem'e gitmişti. Burada tavaf eden hiçbir kul görmemişti. Bu büyük lütuf için yere kapanmış, şükretmiş ve şöyle demişti.

"Elhamdülillah, istediğim oldu."

Beş şavt dönmüştü ki aniden karşısında bir yılan görünmüştü, yılan da tavaf etmekteydi. Bunu gören şeyh çok üzölmüştü. Birden kulağına bir ses gelmişti. Ses ona şöyle dedi:

"Ey İbrahim, zınhar! Sakın Allah'ın evinin bir an bile boş kaldığını düşünmeyesin! Sana sunulan bu tenhaliğe kibirlenme, bunu ganimet bil, bu lütuf kimseye nasip olmaz."

Şeyh Medine'ye yönelmişti. Resulün ravzasını tavaf için yola koyulmuştu. Nihayet ravzaya varmış, selam vermiş, resul onun selamını almıştı. Burada, gayp âleminde peygamberle şeyh arasında bir konuşma geçmişti. Ondana ldiği emirle Şeyh on yıl Medine'de mücavir olarak yaşamıştı. Bu esnada on hac gerçekleştirmiş, kırk umre yapmıştı. Medine'de tefsir ve hadis ilmi tahsil etmiş, layık olduğı üzere kemale ermişti. Sonunda kendisine işaret olunmuş, beşaret gelmişti. Burada kendisine yapılan şu izah üzere Medine'den ayrılık vaktinin geldiğini anlamıştı:

"Ey Şehabeddîn, şimdi seni babanın menizline gönderiyoruz, orada tefsir ve hadis dersi vereceksin. Böylece Allah'ın kullarını davet edecek, on yıl vâlden ile ilgileneceksin. Zira vâlden artık yaşlandı ve gözü seni arar."

Şeyhin içine kutsal topraklardan ayrılık ateşi düşmüş, gönlü şimdiden hasret acısı ile tutuşmuştu. Şam'a gitmek için yola çıkmıştı. Şam'a vardığında şehir uleması kendisini karşılamaya gelmiş, onun ne yüce bir âlim olduğunu görmüşlerdi. On yıl Şam'da kalmış, burada Allah'ın kullarını eğitmişti. Daha sonra Herat'a dönmüş ve annesine bakmıştı (Tezkire, 1998, ss. 206-213).

2.15. Şeyh Ziyaeddîn Sarraf

Şeyh Ziyaeddîn Sarraf kaddesallâhü sırrahu'l-azîz adil, zahit bir zattı. Devlet yönetiminde yüksek makamda bulundu. Bir gün padişah onu yanına çağırıp şöyle dedi:

"Ey Ziyaeddîn, ne zamandır benden hacca gitmek için ruhsat istiyorsun. Ben de vermiyorum. Ama bu gün pişman oldum. Seni bu kadar vakittir beklettiğim için vicdan azabı çekiyorum. Artık sana izin vereceğim, nereye istersen oraya gidebilir, orada kalabilir, ne istersen onu yapabilirsin."

Böylece Şeyh'e hacca gitmek için ruhsat verdi. Ayrıca giderken yolda harcaması için mebzul miktarda altın verdi, Hazreti Şeyh parayı almadı ve padişah'a bu hususta şöyle dedi:

"Ey padişah-i âlem, beni azad ettiğin için minnettarım, sen de azat olasan, ben yüreğimi hiç bir yere bağlamadım, hayatımda kimseye sırtımı dayamadım, bu verdiğin altınların, inayet ettiğin hiçbir şeyin bana bir faydası yok, hatta zararı var. Benim rızkım bunları reddetmekle azalmaz. Ben bu kirli para ile Allah katına çıkmasam daha iyi."

Neyi var neyi yoksa topladı, sattı. Mekke'ye doğru yola çıktı. Fakat ince, güçsüz ve zayıf bacakları yolun zorluğuna takat getirmemiş, yürürken ayakları birbirine dolanmıştı. Yıllardır ipek halılar dışından bir yerde yürümemişti. Sırtında yük taşımaktan tabanları parçalanmıştı. Ama yine de kimseye halini belli etmiyordu. Yol deniz kenarına çıktı. Burada bir hac kafilesi gördü, gemiye binmişlerdi. Bu zat da gemiye bindi. Birkaç gün denizde gittiler. Bu sırada suda bir balina peyda oldu. Balina gemiyi sallıyordu. Az daha batıracaktı. Kaptan Emir-i hacca gelerek şöyle dedi:

"Ey emir, bu balina her yıl gelir ve gemiyi taciz eder. Bu sefer ne yapalım."

Emir şöyle dedi:

"Sen daha iyi bilirsin onunla ne yapılacağını, yıllardır bu denizde hacı getirip götürürsün, onun âdetin sen daha iyi bilirsin."

Kaptan şöyle dedi:

"Ey emir, bu balinanın bir âdeti vardır. Gemide fazla olan bir kişi oldu mu çıldırır, ona tahammül etmez. Yüz bin kişi bile olsa birini fazla görse hemen gemiye saldırır. Bu sefer de birini fazla gördü, bundan dolayı saldırıyor. Bizi bırakmayacak, gemiden birini atmamız gerek."

Emir bir kişinin atılmasına izin verdi. Yolcular arasında gezinen kaptan kimsesiz ve fakir olan bir tek şeyhi buldu. Kaptanın adamları şeyhi tuttu ve zorla balinanın ağzına attı. Balina şeyhi yuttu ve denizde kayboldu. O an balinanın kulağına gaipen bir ses geldi. Ses ona şöyle dedi:

"Ey balina sakın sakın, bu yuttuğun Allah'ın hâs hâcesidir, ona bir zarar verme, onu karnında tut. Aksi halde karşılığını çok çetin görürsün, insafsız yolcular ona karşı büyük bir haksızlık yaptı, bari sen ona zarar verme, ona dokunma."

Bu ses üzere balina onu karnında tuttu ve korudu. Birkaç gün sonra Şeyh'in kulağına bir ses şöyle geldi:

"Ey Ziyaeddin, biliyor musun senin başına neden böyle bir şey geldi? Neden orada mahsur kaldın?"

Bunun üzerine Şeyh şöyle dedi:

"Ey kerem sahibi Allah'ım bunu ancak sen bilirsin."

İkinci defa gelen ses ona şunu dedi:

"Devlet hizmetindeyken yediğin yemekler senin etine ve kemiğine sirayet etmişti, balinanın karnında aç kalarak bunları erittin. Böylece temiz ve saf bir şekilde günahsız olarak Allah'ın dergâhına layık olacaksın, samed olan padişahın yanına girmeye hal kazanacaksın, bu yüzden asla gamlanma. Daim Allah'ın zikrinde ol, senin sonun hayırlı olacak, seni bu hale düşüren yolculardan tek tek hesap sorulacak, hepsi günahları sebebi ile yakalanacaklar."

Şeyh altı ay bu balinanın karnında kaldı. Haramla beslenen et ve kemikleri burada eridi, gitti. Şeyh çok zayıfladı. Adeta yeniden dünyaya geldi.

Balinaya şöyle seslenildi:

"Ey balina emaneti ağzından çıkar."

Balina denizden çıkıp şeyhi ağzından attı. Suyu dalmadan önce de şöyle dedi:

"Ey Hak dergâhına layık insan! Beni bağışla, ben hakir ve aciz bir hayvanım, kendi pis içimde seni haps ettim, ama bu ilahi bir fermanı, padişah fermanı idi, sonunda ben de bu yaptığının sırlı manasını anladım. İçimde hapis kaldın, ben bunu yapmakla görevli idim. Fakat şimdi sana bir zarar gelmeden bu iş bittiği için çok mutluyum, sana bunu reva görenlerin hepsi denizde boğulacak, kaybolacak, yol bulamayacak, subhan olan hakkın gazabı ile helak olacaklar."

Bu sözleri duyan şeyh çok üzüldü. Dedi ki:

"Ey kerem sahibi Allah'ım, senin keremin yücedir, bunca Müslüman günlerdir benim yüzümden perişan, bu asi kul onlara sebep oldu. Girdaba düştüler. Ben bunu onlara reva göremem, sen lütfunla onları bu girdapta kurtar."

Ses şöyle seslendi:

"Ey Ziyaeddin, sana yaptıkları bunca kötülükten sonra onlara nasıl acıyabilirsin, nasıl bir merhametin var senin."

Şeyh şunu dedi ve ağlamaya başladı:

"Ey kerim olan Allah'ım, senin rahmetin asilere de haktır. Kulların isyan etse de rahmet rüzgârlarını ve yağmurları onlardan esirgemezsin, bu fakir sebep oldu, isyanları sebebiyle onlara kıyma. Benim gibi aciz birinin duasına icabet et, ben kendi adıma büyük bir pişmanlık içindeyim, onların kaybolmasına ben sebep oldum."

Bir müddet sonra şeyhin kulağına bir ses geldi. Bu ses ona şunu söyledi:

"Ey Ziyaeddin, Allah senin duanı kabul etti. Onları kurtaracak, gemiyi karaya çıkaracak, deniz senin emrinde olacak."

Bu büyük zat şöyle dedi:

"Ey deniz, Allah'ın hükmü ve fermanı ile dönmeyi burak, durul."

Gemi girdaptan kurtulmuştu. Şeyh manevi âlemden elini uzatmış ve gemiyi sudan çekerek almıştı. Yolcular yarı baygın, can havlindeydi. Şeyhi görünce eline ayağına kapandı, özür ve taksirlerini sundular. Şeyh şöyle dedi:

"Ey azizler, bu olanların sizle bir alakası yok, bu kadar acı çekmenize ben sebep oldum, eğer aranızda olmasaydım balina gelmeyecekti ve siz bu hallere düşmeyecektiniz."

Hacılar yola devam etti. Su ve otun olmadığı bir çöle ulaştılar. Yine Şeyh'e iltica ederek ondan yardım istediler. Şeyh ellerini açıp onlar için dua etti. Onlar da duaya âmin dediler. O anda bir ses işitildi. Bu ses şöyle dedi:

"Ey Ziyaeddin, âsânı Musa gibi yere vur, Allah'ın iznin ile yerden bir çeşme akacak."

Şeyh âsâyı yere vurunca bir çeşme revan oldu. Müslümanlar bu çeşmeden içerek susuzluklarını giderdi. Bir kaç gün sonra Mekke'ye ulaştılar. İhram giyerek tavaf ettiler. Şeyh burada bir ses daha duydu. Bu ses kendisine şöyle dedi:

"Ey Ziyaeddin, buraya kadar zahmet edip gelmene gerek yoktu, ama gelmiş bulundun, şimdi hızlıca şehrine dön, zira Belh halkı seni bekler. Fazla süren kalmadı. Allah'ın kullarına gücün yettiğince tebliğ et. Ey Ziyaeddin, bil ki burda bulunan insanların tavafı kabul olmadı. Zira bunlar sana zulüm etmişlerdi. Allah katında hacları makbul değil. Dön ve onlar için bağışlanma dile."

Şeyh şöyle cevap verdi:

"Ey rahim olan Allah'ım, senin rahmetin herkesin üzerindedir. Bu isyankâr hacıları dergâhında kabul et ve onları ümitsiz birkama."

Buna karşılık ses şöyle dedi:

"Ey Ziyaeddin, bu zalim hacılar için kaçtır dua ediyorsun, kapıma geliyorsun! Bu sana revamıdır."

Şeyh şöyle dedi:

"Ey kerim olan Allah'ım, bunların hepsi sana tövbe edip yöneldiler, onları kabul et."

Şeyh hacılara döndü ve onlara dedi ki:

"Ey hacılar, tövbe eder yanlışınızı kabul edersen haccınız kabul olacak. Aksi takdirde hiç birinizin ibadeti kabul olmayacak."

Bunu duyan hacılar uyarıyı canla başla kabul etti ve hepsi Şeyh'in yanına gelerek pişmanlıklarını arz ettiler. Ondandır dilediler. O anda bir ses daha işitildi ve bu ses şöyle dedi:

"Ey Ziyaeddîn, şefaatin sayesinde onların haccını kabul ettim."

Bu sesi herkes kulağıyla dımuştı. Hacılar mutlu oldu ve ülkelerine döndü. Sabah olunca şeyh memleketine dönmeye karar verdi. Daha yola adımını atar atmaz sefer başlamış oldu. O uzun yol iki günde sona ermişti. Şehir halkı Şeyh Ziyaeddîn Sarraf'ın döndüğü haberini alınca onu karşılamak için kentin dışında toplandı. Muazzam bir kalabalık olmuştu. Şeyhin kerametlerine şahit olan Halk şöyle dedi:

"Böyle yüce bir zatın şehre yürüyerek girmesi doğru değil, bu bizim ayıbımız olur, onu bir taht üzerinde şehre sokmalıyız."

Şeyhi tahta oturtular. Tahtirevanın zincirlerini de kendilerine bağladılar. Bir zamanlar şeyhi reddeden şehir halkı, şimdi onu zincirlerle kendilerine bağladıkları tahtirevan üzerinde kente dâhil ediyorlardı (Tezkire, 1998, ss. 218-220).

2.16. Şeyh Nizâmeddîn Halife

Nizâmeddîn Halife kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Allah'ın sevgili kuluydu. Şeyhu'l Meşâyihiin halifelerindendi. Kutup mertebesine ulaşmıştı. Bir gün şeyh ibadetle meşgulken kulağına bir ses geldi ve ses ona şöyle dedi:

"Ey Nizâmeddîn, kutbiyet mertebesine ulaşan birinin şeyhlik seccadesinde oturduğunu hiç duydun mu? Kutbiyyet mertebesi dervişliğin kemal mertebesidir, bunu bil. Bu mertebe sayesinde kişi kusursuz bir satıha ulaşır. Şimdi sen de Mekke'ye gidecek, zâhir âlemde hac yapacaksın. Her ne kadar manevi âlemde her gün tavaf yapsan da yetmez, fiilen de hacca gitmen gerekir."

Bu ses üzere şeyh Mekke'ye yönelir. Hiçbir yol hazırlığı yapmamıştı. Dervişler, şeyhe şöyle dedi:

"Ey muhterem, bu uzun yola nasıl azıksız ve bineksiz çıkarsın?"

Şeyh gülümsedi ve başını sallayarak cevap verdi:

"Ey itikatsızlar, yoksa sizin Rezzak olan Allah'ın kâmil kudretinden haberiniz yok mudur? Yoksa siz münkir misiniz ki azık ve binek derdi çekiyorsunuz? Derviş odur ki böyle düşüncelere kapılmaya, Allah'ın Rezzak ismini bile, ona göre hareket ede. Dünya üzerinde hiçbir ot yoktur ki boşa gitsin, hiçbir yeşil yaprak yoktur ki onu yiyecek hayvan belli olmasın, hiçbir yağmur damlası yoktur ki bir kula nasip olmasın. Peki, o halde neden endişe edersiniz."

Bu sözü söyledi ve yola koyuldu. Aynı gün gökyüzünden bir sofrı indi. Hazreti Şeyh'in önünde kuruldu. Dervişler sofrada çeşit çeşit yemeğin olduğunu gördüler. Daha önce bu yemeklerin hiçbirini görmemişlerdi. Hazreti Şeyh elini kaldırdı ve dua etti. Dervişler yemekten doyaya yediler. Bundan sonra birden sofrı ortadan kayboluverdi. Dervişler şeyhi eleştirdikleri için pişman oldu, özür dilediler. Şeyh onlara şunu söyledi:

"Ey dervişler, Allah'a inancınızı doğru belirleyin ta ki maksudunuza eresiniz."

Bu minvalde her gece sofrı açılıyordu. Mekke'ye ulaşana kadar dervişler bu sofrıdan yediler. Bineklerine gelince; her gün şeyhin yanına aslan ve kaplanlar geliyor, dervişler bu hayvanların sırtına biniyordu. Geceleri hayvanlar kayboluyordu. Üç gün bu şekilde yol gittiler. Sonunda dervişler dayanamayarak şeyhe şöyle dediler:

"Ey ulu kişi, senden bir ricamız var. Artık bu hayvanları sal, gelmesinler, yürüyerek gidelim. Kâbe'ye yürüyerek gitmenin sevabını çaktır."

Şeyh şöyle dedi:

"Aklınız başınıza geldi mi?."

Hayvanlara izin verdi. O günden itibaren vahşi hayvanlar bir daha gelmedi. Sonunda Mekke'ye ulaştılar. Tavaf ettiler. Şeyh altı şavt yaptı. Ardından canını Allah'a teslim etti. Dervişler onun mübarek na'şını Medine'ye götürüp Baki Kabiristanlığı'na defnettiler (Tezkire, 1998, ss. 243-244).

2.17. Şeyh Yesîr İstanbulî

Şeyh Yesîr kaddesallâhü sırrahu'l-azîz bâtını basiretle görebilen, muzaffer tarike derman olan, Allah'ın mahsus kulu, melik-i kadir-i mahzusu, her biçâre ve fakirin munisi, zorlukları kolaylaştıran, zamane üftâdelerinden biriydi. Emir ve vezirlerin müdebberi, nurlu kalplerin piri, zamanın şeyhi, asrın kutbu, dönemin biriciğiydi. Şeyh Yesîr İstanbul doğumluydu. İstanbul diyarının ayanlarındandı. Babası Hacı Murtaza idi. Kendisi İstanbul kadılığına mensup bir kadıydı. Davalar konusunda oldukça mahirdi. Bu sebeple "adil" lakabı ile tanınırdı. Şeyh babasından izin almak, İstanbul'dan ayrılarak hacca gitmek istemişti. Babasına şöyle dedi:

"Ey babacığım bana Kâbe'yi tavaf etme çağrısı ilham oldu. Sen hayatta iken bu çağrı geldi. Korkarım yarın sen ahirete göç ettiğinde bütün işler benim boynuma kalacak. O zaman zâhiren hacca gidemeyeceğim. Şimdi zaman varken izin ver de çabucak gidip geleyim.

Pederi bu isteği onaylamadı ve ona şöyle cevap verdi:

"Ey oğlum, ben yaşlandım, annen de artık yaşlı bir kadın. Bu durumda bizi nereye koyup da gideceksin? Senden başka oğlumuz yok!"

Hâce Yesîr babasına şöyle dedi:

"Ey baba, ben gitsem de sizi yaratan Allah var! Sen ne dersen de, ne istersen onu yap. Sizden uzaktayken de hizmetinizde bulunabilirim, nerede olursa olsun bir gün çıkar yanınıza gelirim. Ama bana izin vermezsen size yakın olsam da Allah hizmet etmeği nasip etmeyebilir, varlığım faydasız olabilir. Lütuf et, hoşnutlukla izin ver de gideyim. Allah'ın evine hizmet edeyim, bu benim son sözüm, hemen yola çıkmak istiyorum. Ne zaman döneceğimi ise Allah bilir."

Onun bu kararlılığını gören kadı Murtaza çaresiz, istemeyerek izin verdi. Fakat oğluna şöyle dedi:

"Ey oğlum, bil ki çaresizlik içinde sana izni veriyorum. Çabucak gidip gelmezsen senden asla razı olmayacağım. Artık o iman ettiğimiz ve tasdik ettiğimiz kıyamet günü ne olacağını sen düşün, o gün seni affetmeyeceğim. Hemen dönmezsen eğer kıyamet günü gelir elime eteğime yapışsın. Şimdi git, seni Allah'a emanet ettim. Bu arada yol hazırlığını tam yap ki yolda herhangi bir sıkıntıya düşmeyesin."

Hâce Yesîr şöyle dedi:

"Ey baba, Hak Teâlâ yolu bana kolaylaştıracaktır, ümit edilir ki oğluna zorluğu reva görmeyecektir."

Bir parça ekmeği koltuğunun altına koyarak yola revan oldu. Şehrin kapılarından birine ulaştı. Gördü ki burada bir âmâ oturmuş, şey'en lillah dileniyor. Koltuk altına koyduğu ekmeği hemen çıkardı ve ona verdi. Bu davranışından hemen sonra birden kendisini sahilde buldu. Şehrin kalabalığından uzaklaşmıştı. Abdest alarak iki rekât şükür namazı kıldı. Başını secdeye koydu ve dedi ki:

"Ya ilahi, zor işlerimi kolaylaştırdın, bundan sonraki zorluklarıma da ümit ver!"

Bu münacatı etti. Ve yola revan oldu (Tezkire, 1998, ss. 254-256).

İki gün yol gitmişti. Bu sürede yanına bir tilki gelmiş, aralarında dostluk oluşmuştur. Hâce Yesîr tilki ile beş gün yolculuk yaptı. Altıncı güne geldiğinde yolu kaybetti. İki gün boyunca yol iz bilmeden hareket etti. Sonunda açlıktan takatı kesildi. Namaza durduğu sırada kendini bir dağın başında buldu. Burada Allah'a yalvarmaya başladı. Birden bire bir mağara gördü. Mağarada ateş yanıyordu.

Çok sevindi. Büyük bir sevinçle mağaraya koştu. Kapiya ulaştı. İçerde altı dervişin oturduğunu, bunların hakka ibadetle meşgul olduklarını gördü. İçeri girerek onlara selam verdi. Dervişler onun selamını aldılar. Başka bir şey sormadılar. Bir müddet böylece geçti. İftar zamanı gelmişti. Sünnet-i seniyye üzere birlikte iftar ettiler. Bu esnada üzerlerine gayb âleminden bir havanı/sofra indirildi. Bu sofradan yiyerek açlıklarını giderdiler. Hâce Yesîr de açlığını gidermişti. Ardından havan ortadan kalktı. Akabinde dervişler kendisine şöyle sordu:

"Ey misafir, nereden gelir nereye gidersin, burada durma sebebin nedir?"

Hâce Yesîr:

"Bu soruyu neden ilk geldiğimde bana sormadınız da şimdi soruyorsunuz?"

Dervişler şöyle dedi:

"Dervişliğin adabı budur da ondan sormadık, önce selam, sonra taam, sonra kelam!"

Bunun üzerine Şeyh şöyle dedi:

"Ey dervişler, İstanbul'dan gelen bir yolcuym, Mekke'ye sefer eyliyorum. Size yakın bir yerde yolumu kaybettim. Bu koskoca çölde kaybolduğumu anladım. Ama bu kayboluşun hikmeti siz Allah dostlarını burada bulmak ve sizleri tanımakmış."

Dervişlerden biri şöyle dedi:

"Ey derviş, senin buraya gelmenin hikmeti bizleri bulman değildi. Yolunun kaybetmenin asıl sırrı o çıktığın dağda saklı. O dağ bir zamanlar Allah'a yalvarmış, münacatta bulunmuştu. Bundan 400 yıl önce Allah Teâlâ'ya: Ey Allah'ım, ne ola lütfunla bana senin dostlarından birinin göndersen de yamaçlarımda gezse dolaşsa, ben de onun mübarek kademi ile müşerref olsam, onun feyzinden nasiplensem. Beni yarattığın günden beri bu arzuma ulaşamadım, bana şimdi lütfetmezsen bu arzumda da çaresiz kalacağım demişti. İşte senin gelişinle onun bu isteği ahirete kalmamış oldu. Hak Teâlâ'nın bu yolda kaybolmana sebep olan hikmeti, dağın bu arzusu idi. Allah lütfu ve keremi ile sana yolu kaybettirdi, seni bu dağ üzerinde gezdirdi ve dağı mübarek kademine müşerref kıldı" (Tezkire, 1998, s. 256).

Hâce Yesîr bu sözü işitince kendi kendine şöyle dedi:

"Ey Yesîr, bunlar ne kutlu insanlar ki varlıkların dört yüz yıl önceki dualarından haberdarlar. Bu zatların yanında kalmalı, bu adamlar kendilerine kölelik yapılacak insanlar."

İçinden bunları geçirirken gayb âleminden onların yanında kalması gerektiğine dair bir işaret geldi. Bir ses kendisine günde birkaç defa bunlara hizmet etmesini, burada kalıp mabuda ibadette kıyam etmesini söylüyordu. Hâce Yesîr kısa bir zaman bu dervişlerle kaldı. Dervişler bu yüce zata sık sık danışıyor, ondan kendilerine yardım etmesini istiyorlardı. Böylece şeyh dervişlerin çözemediği birçok müşkülü bertaraf etmiş, onlar da rahata ermişlerdir. Bir müddet sonra kendisine Şeyh Yesîr diye hitap etmeye başlamışlardır. Bir gün Şeyh Yesîr dervişlere dönerek şöyle dedi:

"Ey yaran, ne zamana kadar bu mağarada mahpus kalacaksınız böyle? Gelin birlikte Mekke'ye gidelim Kâbe'yi tavaf edelim. Hem dervişliğin özünde sefer eylemek vardır. Sefer etmek oturmaktan daha çok tavsiye edilir. Zira sefer zamanı veli evliyaya, mürit de şeyhlere hizmet eder. Seferden kasıl şeyhin ve evliyanın dervişe müşrif olmasıdır, yani onun bizzat takip etmesidir. Bu ise bazı saklı hallerin aşikâr olmasına sebep olur. Böylece kapalı bazı hususlar gözler önüne serilir. Bunun dışında derviş sefer eylediği sırada bazı ilginç durumlar ortaya çıkar, derviş acayip bazı olaylara şahitlik eder. Kâinattaki gariplikler yaratandan yaratılana geçer. İnsan zandan kurtulur ve yakın bilgisine ulaşır. Cehaletten kurtulur, kendini ilim üzere bulur. Bütün bunlar ise itikadın sağlamlaşmasına sebep olur. Böylece insanın içine ihlas yerleşir. Zaten dervişin asıl işi de ihlasa ulaşmaktır. Bunun dışında sefer eylemek insana dert veren, içini yakan bazı şeyleri tecrübe etmesine yarar. Dervişliğin mayasında ise dert çekmek ve yanmak vardır. Seferde çekeceği dert ve sıkıntılar onun maksadına ulaşmasına vesile olur. İnsanı kendi zindanından dışarı çıkarır ve üzerindeki tüm kötü duygu ve düşünceleri, melaneti ortadan kaldırır" (Tezkire, 1998, s. 257).

Dervişler bu sözlere bir müddet kulak kabarttı. Fakat hiçbir tepki göstermediler. Bu büyük zatın nasihatini dinlemediler. Bunun üzerine Hâce Yesîr yerinden kalktı ve onları ardından bırakarak tek başına yola devam etti. Yolda ansızın önüne bir aslan çıktı. Hâce Yesîr korkmuştu. Geriye doğru bir adım attı. O anda aslan dile gelerek şöyle dedi:

"Ey veliyullah, korkma, ben sana yardım etmeye geldim, gel de sırtıma bin."

Büyük zat kelama ihtiyaç olmadan kulağına gelen bu sesi duyunca çok mutlu oldu. Aslanın yanına gitti ve onun sırtına bindi. Yeniden yola revan oldu. Yedi gün ve yedi gece yol gitti. Sekizinci gün hac kafilesine ulaştı. Aslan buradan sonra kendisinden ayrıldı. Şeyh hac kafilesine karışmıştı. Kafiledeki hacılarla beraber deniz kenarına ulaştı. Hacıların tamamı istisnasız hepsi gemiye bindiler. Hazreti Şeyh kendisine mukayyet olamadı ve başladı deniz üzerinde yürümeye. Suyun üstünde gidiyordu. Fakat suda mübarek ayak izleri zâhir olmuyordu. Son sürat gitti, iz bırakmıyordu. Böyle böyle gözden kayboldu. Gözlerini açıp kapayınca kadar deniz üstünde seyahatini tamamlamıştı. Şeyh kendini karada buldu. Birazcık oturup soluklandı. Ne tarafa dönse her yer çöldü. Bir müddet sonra insanların merakla kendine doğru geldiğini gördü. Birden bire önünde aksakallılardan oluşan bir topluluk peyda oldu. Ona:

"Ey genç, nereden geliyorsun ve nereye gidiyorsun? Tek başına bu çölde ne yapıyorsun diye sordular."

Şeyh şöyle dedi:

"Ey azizler, Rum'dan geliyorum ve Mekke'ye gidiyorum. İçinde bulunduğum kafileyi geride bıraktım. Onlara döneceğimi söyledim ve kendilerinden beni beklemelerini istedim."

Aksakallı adamlar şöyle sordular:

"Denizden buraya ulaşman ne kadar sürdü, neden onlardan ayrıldın" (Tezkire, 1998, s. 258).

Şeyh şöyle dedi:

"Daha bu gün yola çıktım, deniz kenarına geldim ve sahilde onlardan ayrıldım."

Şeyhin bu sözlerini duyan adamlar gülmeye başladı. Şeyh şöyle dedi:

"Neden gülüyorsunuz? Burada gülünecek bir şey yok."

İçlerinden biri şöyle dedi:

"Ey genç, bu söylediğin sözden daha muzip bir şey şimdiye kadar işitmedik! Üç ay süren deniz yolculuğunu bir günde kat ettiğini söylüyorsun! Denizi nasıl bir günde geçebilirsin? Onu bırak gelmiş, sefer arkadaşlarının ulaşip ulaşmadıklarını bize soruyorsun! Onlar ancak kırk gün ya da elli gün sonra buraya ulaşabilir. O da Allah yardım ederse ve muhalif bir rüzgâra rastlarsa! Eğer muhalif rüzgâr gelmezse üç ay deryada kalırlar."

Bu yüce zat söylenenleri duyunca şöyle dedi:

"Öyle mi? O halde ben Allah'ı Teâlâ'nın lütfu ile buraya ulaştım, bu zorluğu geçmeği bana o nasip etti."

Aksakallılar şöyle dedi:

"Ey genç, ne duruyorsun hadi kalk ve yoluna devam et, menzile ulaş dediler. Şeyh: Ey azizler, yolu bilmiyorum, rehbersiz nasıl gideyim. Ey genç, kıyısı olmayan sonsuz denizi geçip geldiğin gibi rehbersiz de yola çıkabilirsin, tak başına da olsan, içinde korkular da olsa davran, hareket et, biz de seninle geleceğiz."

Şeyh şöyle dedi:

"Ne güzel."

Kalktı ve yola koyuldu. Şeyh bir müddet yola devam etti. Arkasına dönüp baktığında aksakallıların biri hariç hepsinin geri döndüğünü gördü. Şeyh bu zata şöyle dedi:

"Ey yüce kişi, bunlar niye döndüler dedi. O zat: Bunlar aslında bana eşlik etmek için gelmişlerdi. Tek hedefleri beni sana ulaştırmaktı. Sana ulaştığım gibi görevleri bitti ve geri döndüler."

Şeyh şöyle dedi:

"Ey yüce zat, sen kimsin, bana söyle! Onlar kimdi? Bana anlat! Ancak o zaman seninle yola devam ederim dedi. Ulu zat: İşimize karışma, kalk ve yola koyul."

Hâce Yesîr şöyle dedi:

"Ey aziz, ben bilmediğim insanla yola çıkmam. Ona da uymam."

Bunu duyunca aksakallı durdu ve şöyle dedi:

"Ey oğul, ben Hızır'ım, geri dönenler de gayb adamlarıydı."

Şeyh bunu duyar duymaz Hızır aleyhisselam'ın ayağına kapandı. Salavat getirdi. Secdeye gitti ve ağlamaya başladı ve şöyle dedi:

"Ey Babullah, Ey rehber, yıllardır seni görmek için yanıp tutuşuyordum. Elhamdülillah, bu gün gönlümün isteğine ulaştım dedi. Hızır Hâce: Ey oğlum, ben de senin bu özlemini bildiğim için geldim."

Bu cümleyi söyler söylemez şeyhin elinden tuttu ve yola revan oldular. Şeyh ve Hızır birbirlerine yoldaş oldular. Sabah namazında Mekke'ye ulaştılar. Kâbe'yle şereflendiler. Hızır aleyhissaelam şeyhe tavaf etmeyi öğretti ve diğer hac menasiklerini talim ettirdi. Tavaf bitince hazreti Hâce Hızır şöyle dedi:

"Ey Yesîr, beni görmek en büyük arzundu, işte gördün. Şimdi de icazet almaya gitmelisin. Ben artık dönüyorum ve seni Allah'a emanet ediyorum."

Hızır aleyhisselam bunu der demez gayb âlemine karıştı. Hz. Şeyh Yesîr böylece ondan ayrıldı (Tezkire, 1998, ss. 259-260).

Bu olaydan birkaç gün geçmişti. Her gün üç kere Kâbe'yi tavafa gidiyordu. Fakat kendine icazetle alakalı hiçbir işaret gelmiyordu. Sonunda böyle bir işaret beklemekten vazgeçti. Kâbe'ye komşu olmayı, cârullah olmayı seçti. Yedi yıl boyunca Kâbe'ye hizmet etti. Yüzünü mukaddes Kâbe toprağına sürdü. Bu süre zarfında da ferrâşlık görevini icra etti. Kâbe'nin yakınlığında yatıp kalkıyordu. Sıkıntılıydı. Ne gecesi vardı ne gündüzü. Geceleri uyuyamıyordu. Gündüzse hiç huzuru yoktu. Kâbe'ye yüzünü dönmüş halde günlerini geçiriyordu. Çok uzun zaman olmuştu. Buna rağmen gayptan hiç bir işaret gelmiyordu. Oysa bundan önce kendisine ne çok sır aşikâr olmuştu. Bu defa ise hiçbir gelmiyordu. Çok üzgündü. Her gün ağlıyor ve şöyle diyordu:

"Ne kadar talihsizim diyerek dövünüyordu. Yıllardır ferraşlık yapıyorum, ama hiçbir sır bana aşikâr olmuyor."

Daha önce yaşadıklarının şeytani olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı:

"Cinler miydi yoksa onu kandıran? Hiçbir iş yapmadan oturan, zahmet çekmeyen. Niceleri vardı da en basit hallerde bile hakkın inayetine mazhar oluyor, maksuduna ulaşıyordu. Oysa kendisine hiçbir şey ayan olmuyordu? Neden? Çok garipti, bahtı bir türlü yaver gitmiyordu. Sanki o böyle nimetlere mazhar ve münasip görülmüyordu. Evet dervişliğin maksadı sadece mûkaşefe değildi ama yine de beklenti içindeydi."

Şeyh bu düşüncelere gark olmuşken kulağına gayptan sesler geldi. Bir ses ona şöyle dedi:

"Ey Yesîr, Lübnan dağlarına git ve orada bir süre kal. Buradan da Tell Kutbiye köyüne git. Burada iki gün kal. Bundan yola çık ve başka bir meskene yol al. Burası Veysel Karanî mezarlığıdır diyordu. Ses: İşin bitinceye, maksadına erinceye kadar orada kal."

Kulağına gelen bu ses onu pişman etmiş, daha önce duyduğu şüphelere karşı utanma hissi vermişti. Söylediklerinden büyük kırıntlık duydu. Ve kendi kendine şöyle dedi:

"Ey Yesîr, bil ki sana nasip olan nimetten yüz çevirerek saadetten mahrum oldun, bu yolculuk sana hiç fayda sağlamadı. Kalk ve bu sefer artık yola çık! Bari bu saadetten mahrum olma."

Çaresizce yerinden kalktı ve yola düştü. Bir müddet sonra Şam'a ulaştı. Üç gün Şam'da kaldı. Oradan Lübnan dağlarına müteveccih oldu. Hüdavend'in inayeti ile kısa sürede Lübnan'a ulaştı. Burada yatan tarikat kutuplarının türbelerini ziyaret etti. Mezarlarını tavaf etti. Kutupların ruhların andı ve onları yüceltti. Mutlu bir şekilde oradan ayrıldı. Burada kutupların aziz ruhlarından kendisine yardım etmeleri için istindat etti (Tezkire, 1998, ss. 263-265).

2.18. Şeyh Abdurrahman Tabîb

Hazreti Şeyh Abdurrahman Tabîb kaddesallâhü sırrahu'l-azîz hekimdi. Tedavi etmediği hasta yoktu. Tıp ilmiyle alakalı dersler veriyordu. Çok zengindi. Fakir fukayı nafakaya bağlamıştı. Bir gece evindeki hazine dairesinde yangın çıktı. Bu yangında her şeyini kaybetti. Bu olaydan sonra bir gece rüyasında peygamberi gördü. Hidayete erdi. Zâhiri hayattan el etek çekti. Yangından kalan mallarını yoksullara dağıttı. Neyi varsa fakirlere yağmalattırdı. Siyah bir hırka ve yün bir külah dışında hiçbir şeyi kalmadı. Elinde bir asa aldı ve Mekke'nin yolunu tuttu. Birden aklına Hâce Kiyameddîn geldi. Kendisi o dönemin kutbu idi. Mekke'ye gitmeden önce onun görmeye ve onun duasını alarak izin almaya gitt. Hâce, Abdurrahman'ın geldiğini uzaktan görünce hizmetçisine şöyle dedi:

"Abdurrahman Tabîb geliyor, hazırlan."

Şeyh Abdurrahman gelince hizmetçisi onu şanına layık bir şekilde karşıladı. Hâce onunla musafahalaştı. Abdurrahman başından geçenleri bir bir anlattı. Hâce Kiyameddîn anlattıklarından sonra onun rüyası hakkında yorum yaptı, ardından ona yolculuğunu sordu:

"Ey Adurrahman, senin gördüğün rüya salih bir rüya idi. Olanda hayır vardır. Rüyanı iyiye yor! Böyle yola çıkmış nereye gidiyorsun?"

Abdurrahman şu cevabı verdi:

"Mekke ve Medine'ye gidiyorum."

Hâce şöyle dedi:

"Doğru bir karar vermişsin, seferin mübarek olsun, fakat birkaç gün burda kal da birbirimizi görelim, önümüzde daha uzun yıllar var, hemşerim gelmiş onu bırakmak istemem."

Abdurrahan orada iki yıl kaldı. Bu müddet zarfından Hâce'nin hizmetinde bulundu. Seyrullah mertebesine nail oldu. Seyr-i fillah oldu. Hâce Kiyameddîn bir zaman sonra kendisine izin verdi ve ona şöyle dedi:

"Artık gidebilirsin, ilk gelişinde seni bırakmamamın sebebi burada biraz kalarak yolun zorluklarına tahammül gücü kazanmandı. Nefsini terbiye edip yetişmendi. Yetişmen ve yola dayanıklı olmandı. Artık murad hâsıl oldu, yol iz bilen biri haline geldin. İnsaları tanıdın, gidebilirsin."

Şeyh Abdullah bunun üzerine Mekke'ye gitti. Burada yedi yıl iki ay kaldı. Giderken yolda başına türlü türlü belalar geldi. Bunlardan biri dokuz ay bir tahta parçasına asılı kalarak denizde kalması idi. Gemisi batmıştı. Uğursuz bir fasık yüzünden onca zaman suda kalmıştı. Sonunda bu beladan sağsalim kurtulmuş, sahile ulaşmıştı. Bunun dışında da başına birçok bela gelmiş, yol üstünde bir kuyuyu düşmüş, iki yıl dört ay kuyuda kalmış, Hak teala şeyhin pak nesli hürmetine onu kurtarmıştı. Oradan geçen bir yolcu şeyhi kuyudan çıkarmış sonra da şehre ulaştırmıştı. İki gün bu şehirde kalan şeyh üçüncü gün bir hırsızlık olayında itham edilmiş ve bir yıl zindanda maphus kalmıştı. Fakat her zaman ve her halukarda Allah'a şükretmiş, isyan etmemişti. Bu zor zamanlarından birinde kulağına bir ses gelmişti. Ses ona şöyle dedi:

"Ey Abdurrahman, çektiğin bu sıkıntı ve cefaların sebebini biliyor musun? Bunlar senin yediğin haramlardan kurtulman içindi, bedenindeki pis deri ve kemiklerin arınması içindi. Yolda Hâce Kiyameddîn'in yüksek terbiyesi ile şifalandın. O seni bu tür belalarla ıslah etti. Ta ki Beytullah'a müstahak olasın, zire bu kirli bedenle oraya gitmek haramdı. Bu yüzden başına gelenlere sabret."

Şeyh Mekke'ye yetişmiş, yedi yıl iki ay Mekke'de kalmıştı. Burada yaptığı beşinci şavtın ardında kendisine işaret olunmuş, beşaret ulaşmıştı. Gelen ses ona şöyle dedi:

"Ey Abdurrahman, hoş geldin, çok meşakkatler ve zorluklara düçar oldun, bu günden sonra otuz yıl boyunca Mekke'de kalacaksın. Bu otuz yıl bundan önce geçirdiği otuz yıla kefarete olacaktır. Otuz hac yerine getireceksin. Üçyüz defa umre yapacaksın."

Bunu duyan şeyh çok mutlu olmuş ve emredildiği gibi otuz yıl burada kalmıştı (Tezkire, 1998, ss. 266-267).

Şeyh Medine'ye döndü. Hazreti Nebi'nin makamını tavaf etti. Burada da kendisine işaret oldu ve beşaret geldi. (Tezkire, 1998, ss. 259-260). Gelen ses onun yirmi yıl Medine'de kalmasını istiyordu. Bu zamanı hadis öğrenerek geçirdi. On iki bin hadis ezberledi. Ardından kendisine mana âleminden bir ses geldi. Bu ses onun Horasan'a gitmesini söylüyordu. Burada ders verecek ve halka hadis ilmi öğretecekti. Kalan ömrünü de burada geçirecekti. Emri peygamberden almıştı. Horasan'a gitti. Şeyh gelmeden bir ay önce Horasan'a haber gitmiş ve halka duyurulmuştu. Bir pazartesi günüydü. Tüm halk onu karşılamaya şehir dışına gelmiş, büyük bir hürmet ve coşku ile onu karşılamıştı. Hâce, üçyüz kişilik bir derviş heyeti ile şehre giriş yapmıştı. Cuma günü namazdan sonra vaazda bulunmuş ve bu konuşmanın etkisiyle Müslümanlar hıçkırıklara boğulmuştu. Şeyh, Hâce Kiyameddîn'in asitanesini ziyaret etmişti. Bu sırada Hâce Kiyameddîn kendisine sitem etmiş, çok önce şehre gelmesine rağmen daha yeni kendisini ziyarete gelmesinden ötürü Abdullah'ı sorguya çekilmişti. Şeyhi yine de onu affetmiş, kendisine "hoş geldin" demişti. Onun bu hoş geldin sesini orada bulunan tüm halk kulakları ile duymuştu. Bu kerametle etkilenen halk, bir süre sonra ona mürit olmuştu. Şeyh Abdullah, bu olaydan sonra şeyhlik mertebesine yükselmiş, posta oturmuş ve yedi yıl Horasan'da kalmıştı (Tezkire, 1998, s. 268).

Bir gün kendisine işaret olmuş ve beşaret ulaşmıştı. Gaipden gelen ses ona şöyle dedi:

"Ey Abdurrahman, artık vakit doldu. Bize dönmelisin."

Peygamberin bu işareti ile Mekke'ye dönmek için yola koyulmuştu. Yanında yetmiş derviş vardı. Şehir halkı iki günlük yere kadar onları uğurlamıştı. Şeyh, halkın ikinci menzile kadar gelmelerine izin vermişti. Burada onlara nasihat ederek evlerine göndermişti. Üç ay boyunca yol almışlardı. Bu yolu göz açıp kapayıncaya kadar geçebileceklerse de bunu yapmamışlardı. Seferin meşakkatini çekmeyi ganimet bilmişlerdi. Büyük sıkıntı ve yorgunluk sonrasında Mekke'ye ulaşmışlardı. Halk onları karşılamaya gelmişti. Şeyh dervişleri ile birlikte tavafa gitmiş, umre yapmış, akşam da evine dönmüştü. Gece has tavaf için evinden ayrılmış, o esnada kulağına bir ses gelmişti. Bu ses ona şöyle diyordu:

"Ey Abdurrahman, seni buraya mahsus bir iş için çağırdık. Burada bir müddet kalacaksın."

Şeyh:

"Ne kadar daha burada kalmam gerekiyor?"

Ses ona şu cevabı verdi:

"Bir yıl daha, vaktin daraldı."

Şeyh kendi kendine şöyle dedi:

"Çok uzun bir ömür yaşadım. Hâsılı hiçbir şey yapamadım. Ancak günahlarımı çoğalttım. Allah'a layık bir ibadetim ve itaatim yok. Kim bilir ne kadar daha meşakkatte olacağım, ne zamana kadar bu halde devam edeceğim."

Ses ona şöyle dedi:

"Kısa bir zaman sonra rahata kavuşacaksın, Ey Abdurrahman, ecelin geldi mi gelecek, ölüm vaktin ne öne alınır, ne de geriye çekilir. Çektiğin tüm bu sıkıntılar kutbiyet mertebesine ulaşman içindi. Mahsus bir mertebe içindi. Dikkat et, akıllı ol, bu son yılda kutbiyet mertebesine varacaksın."

Bunu duyan şeyh ziyadesiyle memnun oldu. O yılın bitiminde kendisine vad edilmiş kutupluk mertebesine ulaştı. Yetmiş iki dervişi ile birlikte Mekke'de bir yıl daha kaldı. Dervişlerinin manevi eğitimi ile bizzat ilgilendi. Onları kemale ulaştırdı. Yarenleri içinde iki kişiyi kutbiyet mertebesine hazırladı. Ondan sonra da müritlerine vatana dönmeleri için ruhsat verdi. Dervişler buna itiraz ederek şöyle dedi:

"Ey yüce zat, buraya dönmek için gelmedik, senin yanında kalmak için geldik, son günlerinde seni yalnız bırakmayacağız, Rabbimiz bize senin mübarek na'şını taşımaya nasip etsin, seni alacak ve memlekete götüreceğiz. Sen bizim şerefimiz ve baştacımızsın, ne zaman yola çıkmamızı istersin?"

Şeyh onların bu sözüne çok sevindi. İsabetli bir karar verdiklerini söyledi. Beş gün geçti. Şeyh gitme vakti yaklaşınca dervişlerini yanına çağırır ve onlara şöyle dedi:

"Bu gün dosta kavuşacağım gündür, perde kaldırıldı."

Dervişler bunu duyunca ağlamaya başladı. Şeyh onlara şöyle dedi:

"Ağlamayın, tabutum sizi nereye götürürse, nerede durusa beni orada defnedin."

Bunu der demez ruhunu teslim etti (Tezkire, 1998, s. 269).

Dervişler en güzel elbiselerini giydi. Şeyhin vefat haberi Mekke halkına duyuruldu. Kentin tüm ayanı cenazede hazır bulundu. Mübarek naaş omuzlarda taşınarak Safa ve Merve arasında gezdirildi. Fakat tabut, Baki Kabirstanlığı'na doğru yönelmişti. Gitmiyordu, deta oraya doğru uçuyordu. Herkes şeyhin Medine'de peygambere yakın bir yerde gömülmek istediğini anlamıştı. Dervişler kendi kendine giden tabutun arkasında yedi gün yedi gece yol aldı. Kutbiyete ulaştırdığı o iki kişi Medine'ye diğerlerinden daha çabuk ulaşmıştı. Medine halkı şeyhin kabrini kazdı ve şeyhi defnetti. Defin merasiminde herkes hazır bulundu. Burada yedi gün kalan dervişler, şehirden ayrılarak vatanlarına geri döndü. Uzun yıllar Şeyh'in kerametlerini anlattılar. Şeyh öldüğünde doksan yedi yaşındaydı (Tezkire, 1998, s. 271).

2.19. Şeyh Abbas

Şeyh Abbas kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Hızır İlyas'ın yoldaşıydı. Kıyas kabul etmeyecek kadar cömertti. İnsanların en hayırlılarından. Asıl adı Şeyh ibn Abdullah Kıyas Attar'dı. Çok zengin birisiydi. Annesi güzellikte eşi olmayan bir kadındı. Babası vefat etmişti. Annesi yeniden evlenmeyi istemiyordu. Oğlu ise onun tekrar evlenmesi konusunda ısrar ediyordu. Annesine hizmet etmekten bir an olsun çekinmiyordu. Şeyh bir gün oturmuşken kulağına bir ses geldi ve ses ona şöyle diyordu:

"Ey Abbas, ne zaman kadar böyle evinde uzlette kalacaksın. Vakit oturma vakti değil, kalk ve halkın arasına karış."

Bunu duyan şeyh halvetten çıktı ve halkın arasına karıştı. Annesi kulağına gelen sesin günü vefat etmiş, oğlu yarı gecede onu toprağa vermişti. Annesinin başına Kuran okumak için geldiğinde vâlidesinin ruhu bedeninden çıkmış karşısında oturmuş ona şöyle diyordu:

"Ey oğlum, bu zamana kadar benim için kaldın. Allah lütfu ile seni anneye hürmet bağından kurtardı. Artık burada durmamalısın, bu senin zararına olur. Mekke'ye git. Medine'de peygamber toprağına yüz sür. Ta ki cesedindeki pisliklerden arınasın. Oturman seyrü sülüküne manidir. Böylece tertemiz olacak, pak kalacaksın."

Bu sesi işitince kendisini annesinden izin almış saydı. Hemen yola çıkarak Mekke'ye sefer eyledi. Manevi âlemde zaten her gün bir kere Mekke'ye sefer eyliyordu. Bu kez de zâhiri âlemde hacca gidecek, kafileye katılıp gerçek bir yolculuk yapacaktı (Tezkire, 1998, s. 308).

Şeyh hacıların içinde gidiyordu. Ama kimse onun kim olduğunu bilmiyordu. Şeyh kendini sır gibi saklıyordu. Rum'a geldiğinde işler değişecekti. Zira Rum topraklarına girdiklerinde mana âleminde bir derviş onu her gün ziyaret etmeye başladı. Şeyh, zaman zaman bu görünmeyen dervişle sohbet ediyordu. Kafiledaki meraklı hacılardan bazıları bu durumu sezmiş ve Şeyhin büyük bir zat olduğunu anlamıştı. Rum sınırında bu derviş peyda olmuş, şeyhi karşılamaya gelmiş, yolcular şeyhin yol boyu sohbet ettiği adamı nihayet alenen görmüşlerdi. Derviş yanında şeyhi koruması için yüz elli muhafız getirmişti. Hacılar arasında dolaşıp şeyhin kim olduğunu haber vermişti. Yolcular birbirlerine şöyle dediler:

"Ne kadar ilginç, bu adam bunca zamandır aramızda ama biz onun varlığından haberdar değildik. Çok garip, biz onu hiç göremedik"

Bunun üzerine gelen derviş şöyle dedi:

"Ey yaran, biliniz ki devrişlerin kendi misaklarından haberleri bile yoktur, bu tür şeyler onlar için cüziyattır" (Tezkire, 1998, s. 310).

Derviş, şeyhten kendi adamlarına mürit olmasını istedi. Şeyh bu teklifi erteleyerek ona şöyle dedi:

"Senin bu isteğini şimdilik gerçekleştiremeyeceğim. Eğer Allah'ın inayeti ile Mekke'ye gider de beraber dönersek, bu isteğine dair bir ruhsat, bir işaret gelirse o zaman onların müridi olurum. Buna bir mani kalmaz. O zaman senin dediğini yaparız."

Derviş, onun bu cevabını canı gönülden kabul etti ve onunla birlikte yola koyuldu. Günler hızla geçti ve nihayet sıkıntısız bir şekilde Mekke'ye ulaşmış ve tavaf yaptılar. Şeyh, beşinci şavtını bitirdiğinde kulağına bir ses geldi ve bu ses ona diyordu:

"Ey Abbas, haccın kabul oldu. Sevinesin diye yanında tavaf eden ve sadece Allah rızasını gözetken yüzelli dervişin de haccı kabul oldu. Sen ayrıca geceleyin bir tavaf daha yap!"

Şeyh bu haberle çok mutlu oldu. Ertesi akşam tek başına has tavafına gitti. Tavafı bitirdikten sonra hâcetinin kabulü için Allah'a yalvardı. O anda bir ses işitildi ve bu ses ona şöyle diyordu:

"Ey Abbas, hâcetini kabul edeceğiz fakat bir şartla. Sen de bizim kulumuzun hâcetini kabul edeceksin."

Şeyh aciz bir sesle, niyaz dili ile Allah'a şöyle yakardı:

"Ey yaradanım, ben yolda kalmış muhtaç bir kulum, onlara yolu göstermek dışında nasıl hâcetleri giderebiliriz? Ben kim, hâcetleri yerine getirmek kim?"

Şeyhin bu sözü üzerine şöyle dedi:

"Ey Abbas, dünyayı dolaş, muhtaçlar çok, kulların sana ihtiyacı var."

Bu sözü duyun Şeyh sabahın yakın olduğunu gördü. Harem'den çıkmış zihni darmadağın bir şekilde evine dönmüştü. Onun bu düşünceli hali dervişe malum olmuştu. Derviş dediğimiz zatın adı Şeyh Ebu Said Rumi'ydı. Şeyh'e selam verdi ve ona şöyle dedi:

"Ey büyük zat, aldığın müjdeli haber mübarek olsun, bil ki ben de o muhtaçlardan biriyim, sana ihtiyacım var. Şeyh: Ebu Said, sen benim bu işle görevlendirildiğimi nerden biliyorsun."

Derviş şöyle dedi:

"Ey yüce kişi, sen münacatta bulunduğun zaman benim ruhum da senin yanındaydı. Birlikteydik, oradan duydum."

Bunun üzerine Şeyh onun baştan beri kendisinden istediği şeyi kabul etti. Yüz elli dervişin eğitimini üzerine aldı. Mekke'den döndü ve Medine'ye vardı. Peygamberin türbesini ziyaret etti. Daha sonra kendi ülkesine dönmek üzere yola çıktı ve Rum'a geldi. Bütün Rum'u baştanbaşa kat etti. Bu arada on iki bin kişiyi irşad etti. Buradan Ferğana'ya ulaştı. Şeyh'in en küçük müridi Baba Sadullah'tı.

Vatanına döndüğü sırada Bab-ı Maçin de Baba Sadullah'a nazar etti. Tayy-i arz mertebesine ulaştı. Baba Sadullah ne zaman bir müşkile düşse şeyhin nazarı ile sorun halloluyordu. Şeyh, kendi yerine Baba Sadullah'ı bıraktı. Onu şeyhlik mertebesine oturttu. Ondan mürit yetiştirmesini istedi. Baba Sadullah, kendisine tabi olanları eğitmeye devam etti. Şeyh ona şöyle dedi:

"Ey Sadullah, Maçin Kapısı'nı sana havale ettim. Buraya gelen şanslı insanlar senin gözetiminde eğitim alacak."

Zamanla bu yüce zata Maçin'in kapısı manasında *Bab-ı Maçin* denmeye başlandı. Bu olaydan sonra Şeyh, Hoçand'e gitti. Semerkand yönünde ilerlerken kulağına bir ses geldi ve ses ona şöyle diyordu:

"Ey Abbas, karargâhını Belh'te kur. Oraya git, orası da bu yüce yola girecek olanların beldesidir."

Bunun üzerine Şeyh yönünü değiştirdi. Dervişleri bu değişikliği anlamamış ona şöyle sormuşlardır:

"Semerkand'a gitmeyi murad ederken sizleri Belh'e çeviren sebep nedir?"

Bunun üzerine Şeyh onlara şöyle cevap verdi:

"Ey müritler, biliniz ki dervişler ruhsata tabidirler, vakitle muhkayyetirler. Derviş ölü biridir. Teneşir üzerindeki meyyit gibidir. Hiçbir seçim hakkı yoktur. Bu evvelde de böyle idi sonra da böyle olacaktır."

Sonunda Şeyh Belh'e ulaştı. Belh eşraflı ve büyükleri kendisini istikbale geldiler (Tezkire, 1998, ss. 313-317).

2.20. Şeyh Ebu Said Rumî

Şeyh Ebu Said kaddesallâhü sırrahu'l-azîz hilafet mesnedine oturmuştu. Halvette olduğu bir gün kaylule yapıyordu. Rüyasında piri Şeyh Abbas'ın yanına geldiğini gördü. Şeyhi ona şöyle diyordu:

"Ey Ebu Said, artık ömrünü tamamlıyorsun, Mekke'ye gitme zamanı geldi, senin toprağın orada."

Uyandığında bu habere çok sevindi ve şöyle dedi:

"Elhamdülillah dedi. Ne mutlu bana ki ahiret menzilim o topraklara yazılmış."

Aynı gün Mekke'ye sefer eyledi. Hiçbir sorun yaşamadan ve süratli bir şekilde kutsal topraklara ulaştı. Kâbe'yi tavaf etti, umre yaptı. Üç gün orada kaldı. Her gün bir umre yaptı. Dördüncü günün sabahı tavaf yaparken kulağına bir ses geldi: Bu ses ona şöyle diyordu:

"Ey Ebu Sait, müjdeler olsun, Mescid-i Haram'ın halvetinde sana menzilet verdim."

Bu müjdeyi duyunca şükür secdesine kapandı. Hz. Peygamber'e sayısız salavat getirdi. O günün sabahı Allah'ın evinin yanında Hızır Aleyhisselamla karşılaştı. Onu derk etme saadetine eriştiği için Allah'a şükür etti. Onu görünce ne yapacağını, nasıl davranacağını şaşırdı. Bir sesi duyuldu. Bu ses şöyle diyordu:

"Ey kulum, bu Allah dostunu Mescid-i Haram'ın arkasında defn et."

Hızır Ebu Said'i Mescid-i Haram'ın arka yerine götürdü, zemzem suyu ile yıkadı, tertemiz bir kefen giydirdi. İkiyüz kişilik bir cemaatle onun namzını kıldırdı. Namaz kılanlar içinde yirmi yedi veli bulunuyordu (Tezkire, 1998, ss. 320-322).

2.21. Şeyh Muhammet Attâr

Şeyh Muhammet Attâr kaddesallâhü sırrahu'l-azîz sehavette maruftu. Cevanmertti. Ticaretle meşguldü. Bir gün oturmuş düşünüyordu. Yanına Hazreti İbrahim'in geldiğini gördü. Ona şöyle dedi:

"Ey Şeyh Muhammet, artık bizim yanımıza gelme vaktidir, yarın omuzlarına daha fazla yük yüklenmeden yola çık, ehlin ve îyalin seni dünya işlerine boğmakta, buna mahal verme, yola çık."

Şeyh birden kendine geldi. Vakit kaybetmeden evine giderek ailesinden hacc için izin istedi. Hâce Melik'ten de izin aldı. Hâce Melik büyük oğlunu onun yanına kattı. Bu iki zat, birbirine arkadaş olup Mekke'ye doğru yola koyuldular. Yol iki ay sürdü. Sonunda hacılara yetiştiler. Hacılar gelen yeni yolculara son senelerde bir tehlike ortaya çıktığını, bir ejderhanın peyda olduğunu, hacıları helak ettiğini söyledi. Her yıl alınan önleme rağmen ejderhayla baş edemediklerini ifade ettiler. Bunun üzerine Şeyh şöyle dedi:

"Allah'a tevekkül edeceğiz."

Yola devam ettiler. Otuzbeş gün sonra bir yere ulaştılar. Burası ejderhanın meskeniydi. Onu uzaktan gördüler. Ejderha birden hacıların üzerine saldırdı. Hacılar hep bir ağızdan feryat etmeye başladı. Şeyh şöyle dedi:

"Ey erenler, üzülmeyin, Allah her şeye kadirdir. Kullarını bu zalimin elinde bırakmaz."

Bunu söylüyor aynı zamanda sakinliğini de koruyordu. Ejderhanın yaklaştığını görünce yavaşça önüne çıktı. Ona elleriyle durmasını işaret etti. Ejderha hiç bir şey yapmadan bekliyordu. Şeyh ona biraz daha yaklaştı, Allah'ın izni ile ejderhanın ağızına kadar gitti. Bir nefeste ejderhayı yuttu. Ardından yine kendi suretine büründü. Müslümanlar ejderha belasında halas olmuşlardı. Kısa sürede Mekke'ye ulaştılar (Tezkire, 1998, s. 337).

Hacılar burada Harem'in etrafında ne var ne yoksa hepsinin Şeyh'e selam verdiğiine şahit oldular. Şeyh bu lutufun kendisine bahşedilmesine oralı olmadı. Dervişlerden biri şöyle dedi:

"Ey Hâce, tüm mahlûkat sana tazimde bulundu, selam verdi, sen onlara bakmadın bile."

Şeyh şöyle dedi:

"Benim istediğim başka bir şeydi de ondan bakmadım, kastım olmayan şeye niye bakayım ki."

Tavafını bitirdi. Daha sonra Hanefi Makamı'nın arka kısmına geçip oturdu. Birden bir gaybet yaşadı. Kendini Mekke'nin banisi olan zatın yanında buldu. Eline bir sofraya almıştı, Ona şöyle diyordu:

"Ey Şeyh Muhammet, Bu sofrayı al, Halil İbrahim'in sofrasıdır bu."

Şeyh sofrayı aldı ve sonra da şöyle dedi:

"Elli yıl ömrün var, bu müddet zarfından Allah'ın kullarına Halil İbrahim sofrası kuracaksın, herkese ekmek dağıtacaksın."

Şeyh kendisine geldiğinde karşısında büyük oğlu Hâce Ebul Kasım'ı buldu. Kâbe'ye karşı durmuştu. Şeyh ona nazar kıldı. O da nazar aldı. Oğlu o andan itibaren gayb işlerinde keşfe nail olmuştu. Şeyh Mekke'den Bağdat'a doğru hareket etti. Yol boyunca her gün iki kere sofraya kurdurdu. Kafilde ne kadar hacı varsa bu sofraya doyuyor, yapılan onca ikrama rağmen yemek bitmiyor, zerre noksan olmuyordu. Şeyh Bağdat'a ulaşmıştı. Şehir halkı onu görmeye gelmişti. Ona şöyle dediler:

"Ey Şeyh, burada bir müddet eyleş, sana hizmet edelim, burada ne kadar kalmayı düşünüyorsun, senin mis kokunu içimize çekelim, sohbetinden istifade edelim."

Şeyh Bağdat halkının ısrarlarına dayanamayarak bir müddet bu şehirde kalmaya karar verdi. Dört ay kaldı. Burada dörtyüz kişiyi iradetine kabul etti. Onun Bağdat'ta çok fazla müridi olmadı. Bunun yerine her gün halka sohbet verdi. Nicedir ki şehir halkı böyle yüce bir zatın özlemi içindeydi. Şeyhin nefesi öyle güzel bir koku saçıyordu ki, gelenlerin burnu bu güzel kokudan bayram ediyordu. Bu sebeple kendisine Attâreş denildi.

Şeyh dört ay sonra "Vatan sevgisi imandandır" hadisi mucibince yola koyuldu. Bağdat'taki müritlerinin arasında Şeyh Muizziddin adında bir derviş vardır. O nahif yapısı ile hilafeti herkesten

çok hak ediyordu. Şeyh onu kendi yerine halife olarak bıraktı. İrşad ve icazet ruhsatı verdi. Ardından da vatanına yöneldi. Yolda bir ay babasının doğum yeri olan Hisar kentinde kaldı. Daha sonra da bir müddet Ferhar kentinde, Hâce Melik'in hizmetinde bulundu. Hâce Melik o geldikten üç ay sonra vefat etti. Şeyh çok kalabalık bir topluluk eşliğinde onun tabutunu taşıdı, namazını kıldırıp cenazesini toprağa verdi (Tezkire, 1998, s. 338).

2.22. Şeyh Sem'an Semnanî

Şeyh Sem'an Semnanî, kaddesallâhü sırrahu'l-azîz meşhur bir vezirdi. Padişahların başdanışmanıydı. Büyük bir söz ustasıydı. Aynı zamanda hafızdı. Bir gün sultana şöyle dedi:

"Ey Padişahım, artık bana ihtiyacın kalmadı, Mekke'ye gitmem için bana ruhsat ver."

Padişah şöyle dedi:

"Ey Şeyh, ben de seninle geleyim."

Şeyh şöyle deyince:

"Memleketini kime bırakacaksın"

Padişah ona şöyle dedi:

"Gökyüzü ve yeryüzünün hâkimine bırakacağım. Oğlumu da yerime vekil tayin edeceğim."

Bunun üzerine Şeyh ona şöyle dedi:

"Padişahım, bu iyi bir hayal, ama olmayacak bir şey. Senin burada kalıp kullara hizmet etmen gerekir, senin buradaki varlığın oraya gitmenden daha önemlidir. Zira ki sen hacca gidince sadece bir evi tavaf edeceksin, ama burada yüzbinlerce ev var. Bu evler senin ülkende yaşayan insanların kalbi. Onların kalbine şifa ver. Onları tavaf etmen Kâbe'yi tavaf etmenden daha hayırlıdır."

Şeyhe bir şey demeyen sultan gitmesi için berat verdi. Şeyh bunun üzerine kalktı kible yönüne döndü. Padişah'a kaşlarının arasına bakmasını söyledi. Padişah kaşlarının arasında Kâbe'yi müşahade etti, Şeyh şöyle dedi:

"Padişahım, şimdi de tavaf et."

Hazretin bu sözü üzerine padişah tavaf etti. Şeyh şöyle dedi:

"Hanene dön."

Bu sesle padişah kendine geldi. Kâbe'den döndü. Padişah ona şöyle dedi:

"Ey yüce zat, sen de oradaydın, neden tavafı terk ettin? Orada bana rehberlik edecektin, neden ayrıldın."

Bunun üzerine Şeyh Padişah'a şöyle dedi:

"Sebebi sözümüzün eri olmamızdır. Sözüne hilaf etmek derviş kârı değildir. Öte yandan Kâbe zaten benim elimin içindeydi, onu nasıl tavaf edecektim ki."

Bunu duyan padişahın içi rahatladı (Tezkire, 1998, s. 349).

Şeyh otuz dervişi ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıktı. Beş yılını yollarda geçirdi. Hangi şehirden geçse orada duruyor, devlet erkânı tarafından ağırlandırıyordu. Geçtiği her kentte kendilerine büyük saygı gösteriliyordu. Her gittiği kentte Üveysilik yolunu anlatıyordu. Kâbe'ye yaklaşmıştı. Tam gireceği esnada beş gece daha yolda kalması ilham olundu. Oysa kendisi bir an önce tavaf etmek istiyordu. Şeyh bu emre şaşmış kalmıştı. Beş yıldır zaten yoldaydı, neden şimdi girişine izin verilmiyordu da beş gün daha beklemesi gerekiyordu. Bu gecikmenin hikmetini bir türlü anlayamıyordu.

Bu düşünceler içindeyken kendisine gaipden bir ses geldi. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Sem'an, beş gün beş gece girmeyecek bekleyeceksin."

O şöyle dedi:

"Ey yaradanım, sen bilirsin, ben ne yaptım, hangi kuluna yetişmedim de beni beş gün burada bekletiyorsun."

Ses ikinci kez duyuldu, şöyle dedi:

"Ey Sem'an, bil ki bu senin iyiliğin için, sabrından dolayı sana keramet ve velayet mertebesi verilecek. Fakat bir şey yaptım, gelirken Allah'ın has bir kulu şehirden geçeceğin haberini almış, bunu öğrenir öğrenmez karşılamak için evinden çıkmıştı. Sana gelmek için ne kadar acele ettiyse de yetişmişti. Bu kul iradetten mahrum olarak evine döndü. Bu beş günlük gecikme onun kalp kırıklığının cezasıdır."

Şeyh özür diledi, taksirlerini bildirdi. Özü kabul oldu. Şeyh şöyle dedi:

"Ey Rahman olan Allah'ım, ömrüm olursa dönüş yolunda ona tam zamanında yetişeceğim, bir müddet onun hizmetinde bulunacağım."

Altıncı gün işaret geldi ve beşaret oldu. Ses Şeyh'e şöyle dedi:

"Ey Sem'an, artık hiç kimse senin Kâbe'ye girmene mani değil, gidebilirsin."

Şeyh otuz dervişi ile Kâbe'ye girdi, tavaf etti. Altı kere şavt etmişti ki kulağına bir ses geldi. Bu ses şöyle dedi:

"Ey Sem'an, seni görmek isteyen o kişinin evinin nerede olduğunu sormadın."

Şeyh tavafını bir müddet durdurdu. Sonra tekrar şavtına döndü. İbadet tamamlanınca dervişlerden biri şöyle sordu:

"Ey Aziz, yedinci şavtta durmanın sebebi neydi?"

Şeyh şöyle dedi:

"Öyle gerekti."

Son gün gelmiş çatmıştı. Şeyh tek başına bir tavaf yapmak istedi. Gördü ki Kâbe bomboştu. Hemen has tavafı yerine getirdi. Bu defaki has tavafla çok güzel neticeler elde etti. Ansızın kulağına bir ses geldi. Ses ona şöyle dedi:

"Ey Sem'an, tavaf yapmanı geciktirme sebeplerimizden biri de has tavafın sana nasip olmasıydı."

Bu sestten sonra Şeyh mutlu oldu ve Medine tarafına yöneldi. Sabah vakti yola çıkmaya karar verdi. Medine'ye ulaştığında hemen ravzayı tavaf etti. Bir yıl Medine'de kaldı. Döneceği gün dervişlerden biri vefat etti. Şeyh o gün kaldı. Dervişi asıl menziline uğurladı. Ertesi gün yola revan oldu. Halep'e ulaştı (Tezkire, 1998, s. 353).

Halep'teyken aklına verdiği söz geldi. Aklından tamamen çıkmıştı. Oysa yarım gün yol gitmişti bile. Burada kendisine sözü hatırlatıldı ve şöyle seslenildi:

"Ey Sem'an, sözünde durmadın, Allah'a verdiğin sözde nasıl olur da vefa etmezsin, sen dememişmiydin ki dönerken tam vaktinde filancaya yetişeceğim?"

Şeyh üzüntüye gark oldu. "Ey Rabbim nefsimi zulmettim" mealindeki Araf suresi 23. ayeti okudu. Hemen geri döndü. Altı gün didindi uğraştı ve sonunda dervişi evini buldu. Karşısında sarı benizli, zayıf halli bir düşkün duruyordu. Gözlerinden yaş akıyordu. Şeyhi görürü görmez ayaklarına kapandı. Şeyh onu yerden kaldırdı, yüzünü gözünü sildi, öptü ve ona sarıldı. Şeyh da ağladı, garibin gönlünü aldı. Onu müritliğe kabul etti. O gün dönmeye karar verdi. Ne var ki yine kulağına bir ses gelmişti. Bu ses ona şöyle dedi:

"Ey Sem'an, bu kadar acele etme, Allah dostu senden razı olmaz."

Şeyh kendisine işaret verilinceye kadar bu yüce gönüllü dervişin evinde kaldı. Onun eğitimi ile meşgul oldu. Bir süre sonra bir ses daha geldi. Bu ses ona şöyle diyordu:

"Ey Sem'an artık gidebilirsin."

O gün yola çıktı. İki gün gitti. Gökyüzü kararmaya başlamıştı. Yolu kaybetti. İki ay çölde kayboldu. Yemeksiz, susus, yönsüz dolandı durdu. Fakat Rabbi onu birgün bile yalnız bırakmamıştı. Bu duruma daha fazala dayanamayan Şeyh ağlayarak şöyle dedi:

"Ey kaybolmuşlara yön veren Allah'ım, daha ne kadar böyle izsiz yolsuz, çaresiz kalacağım."

Bunun üzerine Cenab-ı Hak ona şöyle diyordu:

"Ey Sem'an, üzülme, bu bir kayboluş değil, aksine hidayeti buluş. Kemale ermenin ve inayetin ta kendisi. Bir gün daha tahammül et."

Şeyh bu haberi duyunca çok sevindi. Eşeğini daha hızlı sürmeye başladı. Dervişlerine şöyle dedi:

"Üzülmeyin, Allah bizi bu yoldan kurtaracak, zira ki evliyaullah sebepsiz yere yol kaybetmez, mutlaka bunda bir hikmet vardır."

İki gün Lübnan Dağları'nda kaldılar. Burada Veysel Karanî'nin mukaddes türbesini ziyaret ettiler. Kutupların mukaddes ruhlarından istimdad ettiler. Hazreti şeyh bu ziyaretten çok mesud oldu. Dervişleriyle beraber on gün daha burada kaldı. Otuz derviş on gün boyunca yüce kutupların ruhlarının manevi eğitimine tabi oldu. Sayısız neticeler elde etti. Dervişler türbeyi tavaf ettiler. On birinci gün izin istediler. İşaret geldiğinde yola çıktılar. Şam'a döndüler. İki yıl Şam'da kaldılar. Buradan da memleketlerine dönmek için hazırlık yaptılar. Ülkelerinde hemşehrileri onları sevinçle karşıladı. Padişah Keyhüsrev vefat etmişti. Şeyh onun mezarına gitti, ziyaret etti. Ardından hanegahına döndü ve onu tebriğe gelenleri karşıladı. Dokuz yıl şeyhlik postunda oturdu (Tezkire, 1998, s. 357).

2.23. Şeyh Cemaleddîn Kedekî

Şeyh Cemaleddîn Kedekî kaddesallâhü sırrahu'l-azîz bin yediyüz makamın bulunduğu Kaşğar mülkünde yaşamıştı. Aslı Kedek şehrindeydi. Âlim bir zattı. Siyakat ilminde mahir idi. Padişahların fikir aldığı biriydi. Hacca gitmek için şehirden yola çıkmış, buradan Almatu'ya gitmişti. Burada beş yıl kalmıştı. On gün daha kalıp Mekke'ye gitmek için yola çıkmıştı. Haremeyn'e gelmiş, Safe ve Merve'de olduğu sırada gaybet etmiş, rical-i gaybe katılmıştı. Fakat zâhir âlemde bir kere daha Kedek'e dönmüş, müezzin olan oğulları ile hasret giderdikten sonra yeniden sırta kadem basmıştı. Oğulları bu karşılaşmadan sonra babalarının vefat haberini halka duyurmuştu. Fakat bu ölüm dünyevi bir ölümdü (Tezkire, 1998, s. 359).

2.24. Şeyh Eyyub Hâce

Fakîh Eyyub Hâce, kaddesallâhü sırrahu'l-azîz toprak ağası idi. Küçük yaşta yetim kalmıştı. Vâlidesine hizmet ediyordu. Bu arada ilim de tahsil etmiş, ömrünü halka hizmetle geçirmişti. Bir gün eviyaların desturyla Mekke'ye gitmek için yola çıktı. Kendisine kutsal topraklara gitme müjdesi gelmiş, Kâbe'yi tavaf etmek üzere şehirden ayrılmıştı. Mekke'ye ulaşmış, burada Şeyh Hicazî ile mülakat etmişti. İki muhterem uhuvvet ahdi ile birbirine bağlanmıştı. Eyyub Hâce bu bağa binaen ona şöyle dedi:

"Ey din kardeşim, benim senden bir isteğim var. Madem kardeş olduk memlekette ardımda bıraktığım bazı borçlarım var. Onları ödemeni istiyorum, borçları ödemeyi sana havale ediyorum, ayrıca bir de nezrim var, onu da sen yerine getir, artık benim yükümlülüğümden çıksın."

Aralarında uhuvvet ahdi olduğu için Şeyh Hicazî, Hâce'nin vasiyetini kabul etmiş, onun borçlarını üzerine almıştı. Ona şöyle dedi:

"Ey Hâce, eğer sana bir şey olursa bütün borçlarını ben ödeyeceğim."

Bu söz üzere Eyyub Hâce yüreği ferah, kendini vererek haccını eda etmişti. Sonraki dokuz ay boyunca Mekke'de kalmış, ardından vilayetine geri dönmüştü (Tezkire, 1998, s. 365).

2.25. Şeyh Hüseyin Fazlî

Şeyh Hüseyin Fazlî, kaddesallâhü sırrahu'l-azîz zamanın ulemalarından biriydi. Hz.Emirelmüminin'in mukaddes terbiyesinde yetişmişti. Eyyub Peygamber'in sırtında idi. Kendisi Şam sadatındandı. Babası Kaşgarlıydı. Zamanında Şam'a gelmiş, burda kalarak birçok mürit yetiştirmişti. Kerametleri herkes tarafından biliniyordu.

Şeyh Hüseyin Mekke'ye gitmeye niyet emişti. Yetmiş talebesi ile yola çıkmıştı. Mısır'a ulaşmıştı. Mısır uleması daha önceden Türkistan tarafından bir âlimin geleceğini haber almıştı. Bu âlimin bâtın ilimlerini bilen bir zat olduğunu duymuşlardı. Aralarında onu ziyaret etmelerinin gerekli olduğu, Şeyh'in hizmetine olmalarının şart olduğunu konuşuyorlardı. Şeyh'i mülakata gelen ulema arasında biri edepsizlik etmiş, Şeyh'e hakaret nazarı ile bakmış, onu küçümseyerek küstahlık etmişti. Ona manalı manalı imanın aslının ne olduğunu sormuştu. Şeyh durumu sezmış, cevap olarak

"İman sırta yüklenen bir çuval undur", şeklinde ibretlik bir cevap vermişti. Cevabı ulema arasında alay konusu haline gelmişti. Şeyh usulca şunu söyleyerek yanlarından ayrılmıştı:

"Sorunun cevabını Mısır'dan çıktığım gün anlarsınız."

İlerleyen günlerde Mısır'da öyle bir kıtlık baş vermişti ki, insanlar birbirini yemeğe başlamış, dini imanı unutmuşlardı. İşte o zaman bir çuval buğdayı ve imanın ne olduğunu anlamışlardı. Bu arada şeyh Mekke'ye ulaşmış, tavafını bitirmişti. Tavaf esnasında bir ses duymuş, bu ses ona şöyle diyordu:

"Ey Hüseyin Fazlî, senin yüzünden Mısır halkı helak oldu, kalanlar da helak olmak üzere. Çabuk oraya dön, Allah'ın kullarını bu beladan kurtar, yoksa çok daha büyük sıkıntılar baş gösterecek."

Şeyh bu sesi duyar duymaz şöyle dedi:

"Ey Allah'ım buna ne sebep oldu, neden oraya döneyim, kimi kurtarayım."

Ses ikinci defa ona şöyle dedi:

"Senin onlara verdiğin cevap yüzünden oraya Allah bela yağdırdı."

Şeyh çabucak yola koyuldu. Mısır yakınlarına ulaştı. Halk şeyhin geleceğini haber almıştı. Üç günlük yola, onu karşılamaya geldiler. Ayaklarına kapanıp af dilediler. Bütün halk yaşlı, kadın, çocuk hepsi hâcenin ayağına kapandı. Yüzlerini toprağa sürdü, hata ettiklerini söylediler. Ondan bu belanın kaldırılması için dua etmesini rica ettiler. O da dua etti. Kıtlık bolluğa dönüştü. Bir daha da Mısır'da böyle bir kıtlık yaşanmadı (Tezkire, 1998, ss. 371-372).

2.26. Şeyh Hâce Şâdgâm

Hâce Şâdgâm, kaddesallâhü sırrahu'l-azîz bâtın ehli bir zattı. İşinde mahirdi. Hindistanlıydı. Çocukluğunda anne babasından ayrı düşmüştü. Asli vatanından esir edilerek Belh'e getirilmişti. İki yıl boyunca Maçin yönünde giden bir kervanla seyahat ederek Belh'e gelmiş, bir hâcenin zimmetine verilmişti. Bir gün Şâdgâm'a sahibi Ebubekir söyle dedi:

"Senden bir şey istiyorum."

Şâdgâm şöyle cevap verdi:

"Ben sizin hizmetçinizim, buyurun, benden ne isterseniz yaparım."

Hâce Ebubekir şöyle dedi:

"Bana artık hac farz oldu. Gitmem gerek, ama kimseye güvenmiyorum. Her şeyimi sana emanet edeceğim, eğer ölmeden gelirim seni azad edeceğim"

Şâdgâm şöyle dedi:

"Benim gibi zayıf bir kula nasıl olur da her şeyinizi emanet edersiniz, ben buna ehil değilim, bunu kaldıramam."

Fakat Hâce Ebubekir ona aldirmayarak her şeyini bırakıp yola çıktı. Seyahati iki yol sürdü. Bazı sorunlar yüzünden Mekke'ye zamanında ulaşamamıştı. Tavafını bitirdiği bir gün bir köşede oturmuş, tefekküre dalmıştı. Aniden karşı taraftaki hacıların içinde Şâdgâm'ı görür gibi oldu. Gözlerine inanmadı. Kendi kendine şöyle dedi:

"Acaba bu o muydu, yoksa benzettim mi? Öyle ya onun burada ne işi olabilir?"

İyice bakınca onun Şâdgâm olduğuna karar verdi. Sırtına bir koyun budu yüklemişti. Yanına gitti. Şâdgâm birden kayboluverdi. Hâce Ebubekir onu ne kadar aradıysa da bir daha görmedi. Hâce kutsal topraklardan döndü (Tezkire, 1998, s. 390).

Hâce Ebubekir'in hacda olduğu ilk kurban günüydü. Şâdgâm Hâce'nin eşi Bibi'den bir kişinin koyununu keseceğini söyleyerek izin istemiş, Bibi de ona izin vermişti. Bu yüce zat evden çıkmış, yolda sırra kadem bastı. Yirmi dördüncü adımını attığı anda kendini Mekke'de buldu. Tavaf etti. Hâce Ebubekir'i bulmuştu. Onun kestirdiği kurbanın bir budunu alır almaz Bibi'nin yanına dönmüştü. Namaz vaktinden önce evde olmuştu. Butu getirmiş, Bibi ile birlikte yemişlerdir. Etin kemiklerini de bir köşeye atmışlardı.

Aradan bir yıl geçmiş, Hâce Ebubekir ansızın eve gelmiş, Şâdgâm'ın nerede olduğunu sormuştur. Kendisine koyun kestiğini söylediler. Hâce oradakilere şöyle sordu:

"Ben gittikten sonra Şâdgâm hiç evden ayrıldı mı, izin aldı mı? Hiç ortadan kaybolduğu oldu mu?"

Yakınları kendisine şöyle dedi:

"Hayır, sadece geçen kurban bayramında sabah namazına yakın bizden izin istemişti. Birinin koyununu keseceğini söyleyerek öğle namazına kadar gelmemişti."

Hâce şöyle sordu:

"Peki, yanında bir şey getirmiş miydi?"

Onlar şöyle dediler:

"Evet, bir koyun budu."

Hâce:

"Peki, kemiklerini ne yaptılar"

Onlar da:

"Falan köşeye attılar!"

Hâce yerinden fırlamış, aramış ve kemikleri söylenen yerde bulmuştu. Kemiklere bakınca, onun Mekke'de kestiği kurban olduğunu hemen anlamıştı. Derin bir ah çekmiş ve şöyle demişti:

"Ey Ebubekir, asıl işi meğerse Şâdgâm yapmış, asıl hacı o imiş, sen sadece menzilleri kat etmişsin."

Onun bu pişmanlığını duyan karısı:

"Bu sözlerinle neyi kast ediyorsun?"

Şeyh şöyle cevap vermişti:

"Ey Bibi, kurban günü Şâdgâm'ı hacıların arasında gördüm. Onu hemen tanıdım. Ama aklıma burada olabileceği gelmedi. Yine de şüphelenerek kendime ayırdığım payın kemiğine bir işaret bıraktım, delik açtım. Ona benzettiğim adama verdim. O kemik işte burada."

Bunu söyledikten sonra uzun bir sessizliği gömüldü. Sonra da kendinden geçti (Tezkire, 1998, s. 391).

Hâce kendine geldiğinde o yüce zatı buldu. Ayaklarına kapandı. Ağlayarak dedi:

"Ey Şâdgâm, sen yüce bir kişi idin, ben bu zamana kadar nasıl da senden gafil yaşadım. Artık seni kölelikten azl ediyorum. Hakkını helal et, beni kölen olarak kabul et"

Bu yüce zat şöyle dedi:

"Ey Hâce, nedir bu halin, neden bana böyle şeyler söylüyorsun"

Şeyh olan biteni bir bir anlattı. Sonra da şöyle dedi:

"Bütün bu olanların öznesi bir veliden başka kim olabilir"

Şâdgâm şöyle dedi:

"Ey Hâce, doğrudur. Benim gerçekte iki sahibim var. Otuz yıl hizmette kusur etmedim. İki sahibime de hizmet ettim. Hiçbir zaman hakiki sahibimi yâd etmede geri durmadım. Mecazi sahibime otuz sabır gösterdim. Onun yanında mutsuz olduğum bir günüm dahi olmadı. Allah kerim ve rahimdir. Senin hacda gördüğün bu hakirin gerçek zatı olmasa gerek. Bu hakir senin bahsettiğin yolları bir günde nasıl gitsin gelsin"

Hâce şöyle dedi:

"Ey yüce zat, neden hala benden gerçek kimliğini saklıyorsun, ben kendi gözlerimle hakikati gördüm. Şundan emin ol ki bu gerçeği hiçbir yerde ifşa etmeyeceğim"

Şâdgâm şöyle dedi:

"Ey Hâce, bir sürü kişiye söyledin bile, herkese anlattın"

Hâce ondan özür diledi ve bağışlanma talep etti.

"Ey Hâce ben bir hizmetçiyim, benden nasıl böyle bir şey istersin, bu haddim değil."

Şâdgâm sahibinin artık kendisini mazur görmesini istedi. Tanındığını ve orada kalamayacağını belirterek evden ayrıldı (Tezkire, 1998, s. 393).

2.27. Hâce Tacu'l-Atayî Necefî

Hâce Tacu'l-Atayî kaddesallâhü sırrahu'l-azîz Necef şehrinin ayanlarından. Çocukluğunda iki defa Hameyn'e gitmişti. İkinci haccında yedi defa tavaf etmiş, sekizincisinde kendisine şöyle denildi:

"Ey Tacu'l-Atayi on defa hac yaptın. Bu şehirde sayısız ilimlerle donandın. Artık Medine'ye gitmen gerek, orada bulunmalı ve ilminin zekâtını vererek halka fayda sağlamalısın."

Hâce bu ilahi işareti alınca Medine'ye gitti. Şehre on günde ulaştı. On birinci gün Medine'ye dâhil oldu. Ravza'yı tavaf etti. Bu esnada kendisine şöyle denildi:

"Ey Tacu'l-Atayi, iki yıldan fazla Medine'de kalma, burada çok âlim var. Türkistan'daki halk çok muhtaç, sana ihtiyaçları var. Eğer dünya nimetini, izzet ve şerefini istiyorsan Medine'de kal, ahiret izzet ve şerefini istiyorsan Türkistan'a git. Türkistan halkının ilimden âlimden haberleri yok, dört gözle âlimleri beklerler, artık Medine'de eyleşmen doğru değil."

Hâce cesur bir çıkış yaptı, biraz da küstah bir tavırla şöyle dedi:

"Ya Rasulallah, ben zayıf bir kulum, benim senin ravzana özlemim bir başka, senin makamını görünce adeta pervaz ediyorum. Beni nasıl oralara gönderirsin."

Bunun üzerine Peygamber ona şöyle dedi:

"Ey Tacu'l-Atayi itikadın tam, merteben yüksek, o yüzden seni Türkistan'a gönderiyoruz. Benden uzak olsan da benimlesin. Burada senin bulunman sevap, fakat asıl sevap orada olman, Türkistan'a gitmen gerek."

Şeyh gelen emre itaat etti. Uzun yıllar Türkistan'da insanlara hidayet yolunu gösterdi (Tezkire, 1998, s. 411).

Tacu'l-Atayî'nin Hasan ve Hüseyin adında iki oğlu vardı. Bunlar daha yedi yaşlarında iken bazı sıradışı olaylar yaşamış, keramet göstermişlerdi. Şeyh sağlığında bu olağanüstülükleri müşahade etmiş bunun için Allah'a şükretmişti. Şeyh kısa bir süre sonra vefat etti. Bir gün büyük oğlu Hasan babasını rüyasında gördü. Rüyada babası kendisine annesi hayatta olduğu müddetçe onun yanından ayrılmamasını öğütüyordu. Annesine hakkın emri ulaştığında da kardeş Hüseyin'i alarak Mekke'ye gitmesini söylüyordu. Zira onun ve kardeşinin vefat edeceği yer Mekke idi.

Hüseyin on yedi yaşına geldiğinde annesi vefat etti. Onu babasının yanına defn etti. Yedi gün yanlarında kaldı. Ardından babasının vasiyeti gereği Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Yanında babasının eğitiminden geçmiş yetmiş derviş vardı. Bir ay yol gittiler. Yolda haramilerle karşılaştılar. Haramilerle çetin bir çarpışma yaşadılar. Büyük oğul bu çarpışmada ön saflara geçerek, dua etti. Dervişler de âmin dedi. Henüz elleri duaya açıkken hakkın kudreti ulaştı, haramiler çil yavrusu gibi dağıldı. Müslümanlar bu tehlikeden kurtuldu. Birkaç gün daha yol gittiler. Önlerine bir şehir çıktı. Burada gecelediler. Şehre girdiklerine büyük bir hortuma yakalandılar. Bineklerine saldırı gerçekleşti. Dervişler bu ağır sınavlardan bezmiş, söylenmeye başlamışlardı. İki kardeşten bu belaların defi için dua etmelerini istemişlerdi (Tezkire, 1998, s. 418).

Yolda vahşi hayvanlarla karşılaşmışlardı. Hasan hayvanların önüne geçmiş ve onlara şöyle demişti:

"Ey yırtıcı hayvanlar, Adım Hasan, ceddin hatırına buradan ayrılın, bu sizin yararınıza olacaktır"

Bu ses üzerine vahşi hayvanlar kaçıp gitmişti. Bu esnada dervişlerden biri Hasan'a dil uzatmış, gücünün babasından geldiğini, babası olmasa aslında bir hiç olduğunu ima etmişti. Bu imayı anlayan Şeyh Hasan, gücünü Peygamber neslinden aldığını söylemiş, "Ben Allah yolunun rehberiyim, adımlarım Hazreti Rasul koydu diyerek yol boyu birçok keramet göstermişti.

Hacılar Mekke'ye ulaşmış tavaf etmişlerdi. Bu esnada Şeyh Hüseyin'e işaret ve beşaret gelmiş, bir ses ona şöyle demişti:

"Ey benim torunumun adaşı, torunum gibi maktel tavafı yapmalısın."

Bu emir üzerine yerinden kalkan Şeyh Hüseyin dervişleri ile birlikte Kerbela'ya gitmiş, burada bir tavaf daha yapmıştı. Bir gece burada kalmışlardı. Ertesi sabah Şeyh Hüseyin vefat etmişti. Dervişler onu Kerbela'da defnetmişlerdi. Fakat kabrin üstünü kapatmamışlardı. Şeyh Hasan ise Mekke'de kalmıştı. Dervişler Mekke'ye dönmüş, Şeyh Hasan erenleri ile birlikte on yıl daha Mekke'de kalmış, sonunda o da burada vefat etmişti (Tezkire, 1998, s. 419).

Sonuç

XVII. asırda Ahmed b. Sa'deddin el-Özgeni Nemengani tarafından kaleme alınan *Tezkire-i Buğra Hanî* adlı eser Üveysilik tarihi kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Farsça yazılan bu tezkire Üveysî şeyhlerinin hayat hikâyesi ve menkıbelerini ele almaktadır.

Eserde Üveysî şeyhlerinin hacca karar verişte ilahi bir çağırısı esas aldıkları, tavafın ibadetin tamamı içinde en çok vurgulanan öge olduğu görülmektedir.

Şeyhlerin tevekkül esasına binaen yolculuğa başladığı, hem zâhiri hem de tayy-i mekânla bâtını seyahatler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

Üveysilerin hac rotalarında diğer tarikatların rotalarına göre bazı farklılıklar olduğu, çoğu Orta Asya'dan gelen şeyhlerin Kudüs yakınlığında Tell Kutbiyye denilen yere gelerek Veysel Karanî'nin türbesini ziyaret etmeye gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca gidiş ve dönüşlerde Semerkand'da bulunan Kusem bin Abdullah'ın mezarını ziyaretin sıklıkla gerçekleştiği görülmüştür.

Eserde şeyhlerin bu yolculuklarına dair doğrudan bir tarih ve rota verilmemiş, buna rağmen klasik hac güzergâhlarından yola çıkarak bazı tahminler yürütülmüştür.

Hacılar arasında yol alan Üveysi şeyhlerinin kervana bereket getirdiği, onların tükenmeyen ikramlarından hacıların nasiplendiği, hacıların şeyhlerin maddi ve manevi gözetimi altında güvenle yol aldıkları görülmüştür.

Sonuç olarak kafiide Üveysi bir şeyhin varlığının tüm yolculuğun seyrini değiştirdiği anlaşılmıştır.

Kaynaklar / References

- Alemdar, E. T. (2021). "Geç Dönem Doğu Türkçesiyle Yazılmış Tezkire-i Süt Bibi Padişah", *Konya, Selçuk Türkiyat*, (53), ss. 59-82. <https://doi.org/10.21563/sutad.1052198>
- Anonim. (1998). *Tezkire-i Buğra Han (Tezkire-i Meşayih-i Üveysiyye) ez Sedey-i 10. hicri*, Tashih: Dr. Muhammed Munir Âlim. Merkez-i Tahkikat-i Farsiy-i İran ve Pakistan.
- Herevî, N. M. (1380). "Üveysiyye". *Dairetü'l Mearif-i Bozorg-i İslami*, Cild 10, ss. 458-460.
- Ocak, A. Y. (1982). *Veysel Karani ve Üveysilik*, Dergâh Yayınları.
- Tosun N. (2012). "Tasavvufta Üveysilik ve Üveysî Sufilere Dair Menakıbnameler", *Uluslararası Veysel Karanî ve Manevî Kültür ve Mirasımız Sempozyum Bildirileri*, ss. 15-21.
- Tosun, N. (2012). "Üveysilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cild 42, ss. 400-401.
- Turay Doğan, E. (2018). "Sûfîlerin Hacca Dair Görüş ve Orjinal Katkıları", *Turkish Studies*, Cild 13 Sayı 25, 231-252. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14252>
- Turay Doğan, E. (2019). "Sufilerin Hac Yolculuğu", *Turkish Studies - Comparative Religious Studies*, Cild 14, Sayı 1, 97-140. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.15045>